ARH Diss. B-26877

TALLINNA VINEER- ja MÖÖBLIVABRIKU
(end. Aktsiaselts A.M. Luther)
AJALUGU

Tartu Riikliku Ülikooli Ajaloo-Keeleteaduskonna üliõpilase Otto Karma diplomitöö

Esitatud mail 1949.

TRÜ NSVL ajal.
kat. nr. 1170.

E e s s õ n a

Käesoleva töö koostamist raskendas teemakohaste trükitud allikmaterjalide puudumine. Nii on tulnud peamiselt kasutada arhiivmaterjale, esmajoones Eesti mehaanilise Puutööstuse Aktsiaseltsi arhiivifondi ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikus Keskarhiivis Tallinnas. Tööd pidurdas mõnevõrra asjaolu, et selle alustamisel 1948. a. detsembris oli nimetatud arhiivifond veel korraldamata.

Kuna kasutamiseks olnud arhiivmaterjal ulatus kuni tööstuse natsionaliseerimiseni 1940. aastal, tuli käsitluses piirduda ainuüksi tööstuse kapitalistliku ajajärgu vaatlemisega.

Tuleb veel märkida, et tööstuse arhiiv sai raskesti kannatada Suure Isamaasõja päevil ja moodustab endast seetõttu juhuslike ning lünklike materjalide kogu.

Kuna tööstuse arhiivifondis leidub vähe materjali klassivõitluse teemal, siis selles osas on püütud sündmuste käiku täiendada üldiste andmetega trükitud allikatest.

Et antud teema hõlmab endasse ühelt poolt kapitalistliku suurtööstuse kujunemist ja selle tegevust kapitalistlikus majandussüsteemis, teiselt poolt aga klassivastuolude arenemist ja klassivõitluse jooni samas tööstuses, siis on käsitluse ühtsuse huvides eelistatud kogu tööd jagada kahte ossa vastavalt eelnimetatud põhimõttele. Seejuures on esimese osa alajaotused valitud tööstuse kapitalistliku vormi aspektist, mille kõrval

on toodud Eesti ajaloo periodiseeringu järgi vastavad ajajärgud. Teise osa alajaotused vastavad Eesti ajaloo periodiseeringule.

Olenevalt kasutatud allikmaterjalist pole võimalik olnud kinni pidada vajalikest proportsioonidest käsitluse alajaotustes. Töö koostaja oleks soovinud eriti II osas pakkuda enam faktilist materjali A.M. Lutheri puutöösstuse tööliskonna elust ja klassivõitlusest, kõigepealt aga partei põrandaalusest tegevusest ning selle juhtivast osast klassivõitluse käigus.

S i s s e j u h a t u s

Kapitalistlike suhete tärkamisel feodalistliku ühiskonna rüpes on iseloomustavaks jooneks kaubalis-rahaliste suhete tungimine majanusellu. Eesti ajaloos langeb vastav periood XVIII sajandile. Siitpeale algas kapitalistlike suhete pikaldane kuid pidev tõus.

Tallinna majanduselu elavnemist kapitalistlikul baasil pidurdas tugevasti kuni XIX sajandi 70-ndate aastateni soodsate ühendusteede puudumine kaugema tagamaaga. Korduvalt oli kõne all olnud küll veetee loomine Tallinn-Peipsi kanali näol, kuid niivõrd ulatuslikuks tööks puudusid ressursid. Murrangiliseks pöördeks oli siin Balti raudtee avamine 1870. aastal (Peterburi-Paldiski liin). Peale seda algas kapitalistlike suhete baasil Tallinna majanuselu hoogus tõus. Esimese astme selles moodustas Tallinna sadama kaubandusliku läbikäigu erakordselt järsk tõus. Sadama rajooni ehitati rohkesti uusi ruumikaid kaubaaitu ja -ladusid. Ehitajateks olid Tallinna suurkaupmehed Luther, Rottermann, Mayer, Girard de Soucanton, Gahlnbäck jt. hiljem tuntud suurkapitalistid. Kui 80-ndatel aastatel seoses uute raudteeliinide ja Peterburi merekanali ehitamisega algas Tallinna kaubanduslikus läbikäigus tagasiminek, jätkus ometi siin kapitalistlike suhete areng. Uueks tõusuastmeks oli suurtööstuse kujunemine. Viimasega seoses toimus Tallinna majanduslikes ning ühiskondlikes suhetes suur murrang . Tallinn kasvas XX sajandi alguseks väljapaistvaks tööstuslinnaks Venemaal ja

ühtlasi kujunes klassivõitluse tugevaks keskuseks.

Kapitalistliku tööstuse kujunemisprotsessis toimus tootmisvahendite ning tootmisjõudude kvalitatiivne tõus. Sellega kaasus suurtootmine, mis oma iseloomult on ühiskondlik. Samal ajal kujunes üha selgemaks kapitalistliku eraomandi iseloom. Nende vastuoluliste elementide teravnemine pidi paratamatult kutsuma esile nii majanduslikke kui ka ühiskondlikke kriise.

Suurtööstuse arengule kaasus uue ühiskondliku klassi - töölisklassi kujunemine. Halastamatu kapitalistlik ekspluateerimine tekitas tööliskonnas esialgu puhtstiihilist protesti ning vastupanu, mis ajajooksul kasvas teadlikuks ja organiseeritud klassivõitluseks.

Klassivõitluse käik Eestis näitas veel kord veenvalt, et kapitalistliku ühiskonna antagonistlikest vastuoludest vabanemine võis teostuda ainuüksi kapitalistliku eraomandi täieliku kaotamise ja kapitalistlike suhetele baseeruva tootmisviisi kummutamise abil.

Käesoleva tööga on tahetud anda Tallinna majanduselust konkreetne ning tüüpiline näide kapitalistlike suhete arengukäigust ja järgnevatest kriisidest kapitalistlikus ühiskonnas kuni kapitalismi lõpliku kukutamiseni.

I o s a

A.M. Lutheri kapitalistliku suurtööstuse kujunemisest ja selle olemusest

1. Ülevaade Firma A.M. Lutheri kujunemisest suurtööstuseks (Kapitalismi areng Eestis XIX sajandi II poolel)

1742. aastal asus 6000-7000 - suuruse elanikkonnaga asustatud Venemaa provintsilinna Tallinna noor Breslau kaupmees Georg Christian Luther (1717-1800). Tema valimisest Suure Gildi oldermanniks võib järeldada, et tema äritegevus Tallinnas oli edukas[1].

G.Chr. Lutheri poolt asutatud kaubandusliku ettevõtte tegevust Tallinnas jätkas tema poeg Christian Wilhelm Luther (1774-1841). Chr. W. Lutheri äritegevust puudutavad andmed XIX sajandi algusest kõnelevad ulatuslikumast puukaubandusest[2]. 1813. aastal valiti Chr.W. Luther Suure Gildi oldermanniks ja 1818. aastal Tallinna raehärraks.

Chr.W. Lutheri surma järel 1841. aastal asus äritegevust juhtima tema poeg Aleksander Martin Luther (1810-1876) Firma A.M. Lutheri nimetuse all. Firma kaubalaod asusid Sadama tänav 11. Krundiplaanil leiduvate märkmete järgi asusid siin 1842. aastal A.M. Lutheri soola- ja linaaidad, puuhoov ja kõrts[3].

A.M. Luther oli Tallinna kaupmeeskonnas üheks väljapaistvamaks isikuks. Juba 1844. aastal valiti ta Suure Gildi older-

---

1. ORKA, f.nr.1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus,sü.14,leht 35.
2. sama, sü. 1.
3. Tallinna rRSN Kommunaalmajanduse Osakonna Maamõõdu Jaoskonna arhiiv, kinnistu nr. 295-b.

manniks, 1848. aastal Tallinna raehärraks ja 1864. aastal bürgermeistriks.

A.M. Lutheri eluaega langes Tallinna majanduselus toimunud esimene murrang seoses kapitalistlike suhete arenguga siin. Pärast Balti raudtee avamist 1870. aastal muutus Tallinn Peterburi eelsadamaks olles ühtlasi ühendatud Venemaa ulatusliku siseturuga. 70-ndad aastad moodustasid Tallinna kaubandustegevuses kõrgperioodi.

Kaubandusliku läbikäigu erakordne tõus ja sellega kaasuv elavnemine Tallinna majanduselus peegeldub ka Firma A.M.Lutheri tegevuses. Firma endised kaubaaidad ei vastanud enam uutele nõuetele ja aastatel 1871- 1876 ehitas A.M.Luther vanadele kaubaaitadele lisaks mitmes järgus uusi kivist kahekordseid suuraitu[1].

1876. aastal suri Aleksander Martin Luther. Tema poeg Christian Wilhelm Luther (1857-1914), kes oli omandanud Moskva ja Londoni õppeasutisis kaubandusliku erihariduse, asus äritegevust juhtima alles 1882. aastal[2]. Tallinna kaubanduselus toimuv langus- ja depressiooniperiood 80-ndatel aastatel ei pakkunud Chr.Lutherile just suuri väljavaateid kaubanduse alal tegutsemiseks. 1883. a. siirdubki ta uuele tegevusalale, nimelt kapitalistliku tööstuse rajamisele.

Firma A.M. Lutheri tegevuses toimunud pööre ei olnud Tallinna majanduselus üksikjuhtumiks, vaid tüüpiliseks nähteks siinses kapitalistlike suhete arengukäigus. 70- ndatel aastatel baseerus kapitalistlike suhete areng Tallinnas peamiselt kaubandusliku läbikäigu erakordsele tõusule, kuna tööstuses veel väga vähe uut toimus, kui siia mitte arvata kaubandusega otseses seoses olevate

---

1. RAKA, f.nr.33, E. kub.-val.Ehitusosakond, sü. 6,8 ja 1065.
2. vrd. EBL, lk.289.

piiritusepuhastustehaste ja soolaveskite ehitamist. Tallinna kaubandusliku läbikäigu langusele 80-ndatel aastatel ei järgnenud kapitalistlike suhete tõusus tagasiminek, vaid orientatsioon teisele astmele - suurtööstusele. Sellega seoses leidis osa vabanevast kaubanduskapitalist uusi rakendusvõimalusi.

Oli üsna loomulik, et Christian Luther, kellel olid otsesed kogemused puukaubandudes, pööras oma tähelepanu ka puutööstusele. 1883. aastal asutas ta koos Markel Makaroviga väikese puutöötuse Narva maanteele. Tööstus oma iseloomult oli kapitalistlik ettevõte, kus kasutati esiteks aurujõudu ja uusi tehnilisi seadmeid ning teiseks juba puhtal kujul palgalist tööjõudu. Tööstuses valmistati peamiselt puusärke ja mitmesuguseid mööbliesemeid juhuslike tellimuste kohaselt[1].

Esialgsel kujul ei tasunud uut laadi tööstus end ometi ja tööstuse arved näitavad esimestel aastatel suuri puudujääke. Põhjuseks võiksid siin olla vähesed kogemused masinate kasutamises ja kohapeal leiduv odav käsitööjõud, millega masin ei suutnud konkureerida pisitellimuste täitmisel.

Väljapääs raskustest kujunes alles siis, kui masinatega varustatud tööstuses hakati valmistama artiklit, mille tootmine tingis aurujõu ja uute tööpinkide kasutamise ja millele oli olemas laiem turg. Selleks artikliks kujunesid liitvineerist[2] toolipõhjad.

---

1. ORKA, f. nr. 1568,nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü. 10.
2. liitvineer koosneb kokkuliimitud õhukestest vineerikihtidest, mis lõigatud erilisel nn. koorimispingil. Bolšaja Sovetskaja Entsiklopedija andmetel leiutati vineeri lõikamine koorimisviisil Tallinnas 1819. aastal ja esimesed koorimispingid ehitati firma Fleck'i poolt Saksamaal XIX sajandi lõpul (vt.BSE, köide 56, veerg 615). A.M. Lutheri puutööstuses rakendatud

Esimene toolipõhjade saadetis läkitati teele 30. märtsil 1885. aastal Peterburi turule[1]. Sellele järgnes saadetis Moskvasse. Siitpeale algas toodangu suurenemine ja sellega kaasuv pidev tööstuse laienemine.

Alates 1885. aasta I poolest vähenes tööstuses puusärkide valmistamine ja peamine tähelepanu pöörati juba vineerpõhjade tootmisele. Tööstuse toodangut 1885. aasta I poolel iseloomustavad järgnevad arvud.

Tööstuse toodang rublades 1885. a. I poolel[2]

kuu	puusärgid	toolipõhjad
jaanuar	411	-
veebruar	557	-
märts	544	42
aprill	338	334
mai	719	515
juuni	3o5	1878

Kui 1885. aastal oli tööstuses 20 töölist ja toolipõhjade produktsioon tõusis ligi 48 tuhandele põhjale 8311 rubla väärtuses, siis 1886. aastal töötas selles juba 40 töölist ja produktsioon ulatus 135 tuhandele põhjale 23157 rubla väärtuses[3].

1887. aastal viidi tööstus üle Suur Pärnu maanteele vabriku praegusesse asukohta. Tööstushooneks oli puust kahekordne ehitis,

---

koorimispink ehitati kohapeal. Vabriku kauaaegse töölise Eduard Misleri suuliste andmete kohaselt oli esimese vineeripingi ehitajaks lukusep-meister Habermann (Firma teenistusse astunud 18.9. 1844. a. - vt. ORKA, f. nr. 1568, sü. 14, leht 28). Tähendatud pink ehitati tammepuust raamistikul. Ajaloolise väärtusena on seda vabrikus säilitatud tänini. Tuleb ka märkida tööstuses leiutatud spetsiaalse veekindla liimi kõrget kvaliteeti, mis vineeritööstuse arengus on olnud suure tähtsusega.

1. ORKA, f.nr.1568,nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü. 10,leht 158.
2. sama, sü. 10.
3. sama, sü. 14, leht 8.

endine tapeedivabrik, mis üüritud Girard de Soucanton'i pärijatelt. Olemasolnud tööstushoonele ehitati juurde kivist katlaruum (vt. tööstuse asetusplaan lk.47). Tööstuse jõuallikaks olid 2 püstaurukatelt ja peamiseks sisseseadeks vineerilõikamise pink, mitmesugused saed ja inimjõul rakendatav vineeripress.

Tööstuse tehniliseks juhatajaks tuli 1887. aastal Chr.Lutheri vend Karl Luther, kes oli lõpetanud 1885. aastal Riia Polütehnikumi ja oli 1886. aastal töötanud ühes Peterburi metallivabrikus masinainsenerina[1]. Tööliste arv suurenes 1887. a. 95-le ja produktsioon tõusis 600 tuhandele toolipõhjale 60900 rubla väärtuses.

Järgnevatel aastatel toimus tööstuse pidev laienemine. 1888/89. aastal hakati toolipõhjade kõrval valmistama suuremal arvul ka mööblit. Erinevalt tööstuse algaastatest ei baseerunud mööbli ~~bl~~ valmistamine enam juhuslikele pisitellimustele, vaid massilisele toodangule. Valmistati peamiselt raudteejaamade sisustusmööblit ja kontori- ning büroomööblit. Sellega seoses kerkis esile vajadus laiendada oluliselt tööstusruume. Selleks ostis Firma A.M. Luther üüritud tööstushooned ühes krundiga Tatari-S.Pärnu mnt.- Kivi tänavate vahel. 1891. aastal ehitati Kivi tänavale uus kahekordne tööstushoone, mis oma suuruselt ületas mitmekordselt vanad ruumid. Uue tööstushoone juurde ehitati ka uus jõujaam (vt. tööstushoonete asetusplaan lk. 48). 1894. aastast alates hakati tööstuses valmistama ka mitmesuguseid vineeresemeid, nagu kartonge, vineertünne, vineerpangi jne.

Eriti hoogne oli tootmisbaasi suurenemine sajandi lõppaastatel. Firma A.M. Lutheri puutööstuse kujunemist suurtööstuseks illustreerivad järgnevas tabelis toodud arvulised andmed.

---

1. ORKA, f. nr 1568,nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü. 14, leht 35.

A.M. Lutheri puutööstuse produktsioon 1885-1897 [1]

(toolipõhjade arv 1000-ndetes tükkides,
produktsiooni väärtus 1000-ndetes rublades)

aasta	tööliste arv	t o o l i p õ h j a d e arv	väärtus	mööbli väärtus	vineeresemete väärtus
1885	20	48	8	?	-
1886	40	135	23	?	-
1 887	95	608	60	0,8	-
1888	180	1223	102	4,6	-
1889	220	1263	110	11	-
1890	230	1506	134	10	-
1891	250	2077	160	13	-
1892	330	2234	189	25	-
1893	400	2289	218	42	-
1894	450	2439	255	63	12
1895	480	2845	292	104	22
1896	600	3265	324	134	41
1897	670	3474	334	142	97

Tööstuse toodang turustati esialgu peamiselt Venemaa sisetarul. Müügiturgudeks olid suurlinnad, nagu Peterburg, Moskva, Warssawi, Riia, Kiiev, Odessa jne., nende kõrval rida vähemaid linnu, eriti Poola, Valge-Vene ning Ukraina aladelt. Aastast-aastasse laienes ja tihenes ärisuhete võrk. 1898. aastaks ulatus see juba Arhangelskist kuni Krimmi ja Taga-Kaukaasiani ning Moldaaviast kuni Kesk-Aasia linnadeni. Nõnda saadeti Tallinnast toolipõhje, kartonge, vineerpangi ning mööblit näiteks Tblisi, Bakuu'sse, Taškenti, Ašabadi, Samarkandi jne.[2]

1. ORKA, f. nr. 1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus,sü.14, leht 8 ja 24.
2. sama, sü. 33.

Paralleelselt siseturu laienemisega suurenes veelgi enam välisturu osatähtsus. Kuni 1896. aastani olid peamisteks välisturgudeks mandririigid: Saksamaa, Austria-Ungari, Hollandi, Belgia ja Prantsusmaa.

Oluliseks tööstuse edaspidises tegevuskäigus kujunes ärisuhete loomine Londoni ärimehe E. Archer'iga. E. Archer, kes tegeles varem metallkastide valmistamise alal, mõistis väga hästi vineerplaatide kasutamisvõimalusi ja -sobivust pakkkastide, eriti teekastide valmistamiseks. 1896. aastal asutas E. Archer A.M. Lutheri vineersaaduste, esmajoones vineerteekastide turustamiseks Inglismaal ja Inglise asumaades eri firma "Venesta Syndicate Limited " [1].

"Venesta" äritegevus oli edukas. Läbimüük tõusis kuust-kuusse, nagu see selgub allpool toodud arvudest.

"Venesta" läbimüük 1896-1898 [2]

1896. a. II poolel	L	621,	kuu keskmine	L	103
1897. a. I poolel	"	1138,	"		190
1897. a. IIpoolel	"	5694,	"		949
1898. a. I veerandil	"	3880,	"		1293
1898. a. II veerandil	"	5920,	"		1973

" Venesta Syndicate Limited" edukas tegevus 1896. ja 1897. aastal innustas E. Archer'it looma selle edaspidiseks jätkamiseks kindlat ärisüsteemi, kuhu pidi kuuluma ühelt poolt tootja Firma A.M. Luther ning teine poolt vineeri ja vineerpakkkastide tarbijad. Imperialistliku anastava majanduselu kogemustega varustatud E. Archer tuli sellega " suurepäraselt" toime. Selle tulemuseks oli aktsiaühingu A.M. Lutheri ning Venesta-Luterma äriliidu loomine. Siitpeale algas A.M.Lutheri ajaloos uus ajajärk, mille käsitlus langeb järgnevasse peatükki.

\- - -

1. suulise traditsiooni kohaselt tuleneb "Venesta" nimetus " Veneer Estonian " esisilpide kombinatsioonist.
2. ORKA, f. nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü. 29,leht 34.

Eelpool toodud ülevaade A.M. Lutheri puutööstuse asutamisest oli antud kapitalistliku tööstuse välise vormi aspektist. A.M. Lutheri suurtööstuse kujunemine tootmisjõudude arengu sisemise analüüsi seisukohast pakub suurepärase näite kapitalismi arengu perioodil toimuvast laiendatud reproduktsioonist [1] akumuleeruva lisaväärtuse baasil.

Akumulatsiooniprotsessi A.M.Lutheri puutööstuses kuni 1898. aastani iseloomustab järgnevas tabelis antud arvuline materjal.

A.M. Lutheri puutööstuse tootmisbaasi laienemine 1885 - 1898 [2]

(tuhandetes rublades)

aasta	tööstusesse rakendatud varad: omad	võõrad	kokku	tööliste palgasumma
1885	44	4	48	7
1886	43	21	64	11
1887	0,8	100	101	14
1888	0	133	133	33
1889	0	207	207	45
1890	44	185	229	42
1891	69	219	288	47
1892	103	262	365	68
1893	122	289	411	84
1894	129	311	440	85
1895	204	279	483	110
1896	381	232	613	111
1897	556	260	816	153
1898	1453	121	1574	
			kokku	810

Tabelist selgub, et 1898. aastal, millal ettevõte muudeti aktsiaühinguks, hinnati tööstuse tegevusvahendid kokku enam kui

1. laiendatud reproduktsiooni mõiste K.Marxi käsitlusest, vt. Kapital I, lk. 414 jj.
2. ORKA, f. nr.1568,nim. 1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.14, leht 27 ja 26.

poolteisele miljonile rublale. Sellest 1,45 miljonit rubla seisab "omade vahendite" arvel, millest võiks arvata ligikaudu 1 miljon rubla akumuleerunud lisaväärtuseks[1]. Lisaväärtuse akumulatsioonisumma võrdlus samal perioodil makstud palkade kogusummaga annab ümmarguselt suhte 10 : 8 . Esitatud arvuliste andmete järgi A.M. Lutheri puutööstuses tootmisprotsessi rakendatud lisaväärtus vaadeldud perioodil moodustaks 125-protsendilise lisaväärtuse normi.

1898. aastast alates, millal tööstusettevõte muudeti aktsiaseltsiks, muutus ka põhiliselt lisaväärtuse kasutamine. Aktsiaseltsina pidi ettevõte esmajoones tagama aktsionäridele võimalikult suuremaid dividende.

---

1. 0,45 miljonit rubla "omadest vahenditest" on arvatud müüdud aktsiate arvele.

2. Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M.Luther 1898 - 1920

(Imperialismi ja kodanlik-demokraatlike revolutsioonide ajajärk - XIX sajandi lõpp kuni 1917. a. märts;

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamine ja teostamine Eestis - 1917.a. märts kuni 1918.a. veebruar;

välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja ajajärk Eestis - 1918.a. kuni 1920. a. veebruar.)

a. Aktsiakapitali koostisest

Vastavalt 25. nov. (7. dets.) 1897. aastal Tallinnas koostatud lepingule Chr. Lutheri ja E. Archer'i vahel loodi Venesta-Luterma äriliit [1]. Nimetatud liidu eesmärk oli kahe ettevõtte huvialade sidumine ja teineteise tegevusest ning juhtimisest osavõtmine. Initsiatiiv lepingu sõlmimiseks ning lepingu kava pärines E.Archer'ilt. Sellekohaselt moodustati esiteks "Venesta Syndicate Limited" ümber uueks ühinguks nimetusega "Venesta Limited" põhikapitaliga 100ooo naelsterlingi, teiseks asutati Firma A.M.Lutheri baasil aktsiaühing "Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M.Luther " põhikapitaliga 1,5 miljonit rubla (ligikaudu 160ooo naelsterlingi). A.-s. A.M.Luther pidi omandama kohese väljamaksu eest 5000 naelsterlingi ulatuses "Venesta Ltd " aktsiaid, "Venesta'l " oli aga õigus 1/5-le A.-s. A.M.Lutheri aktsiatele järelmaksu korras. Lepingu alusel oli E.Archer'il "Venesta" esindajana õigus direktori kohale A.-s. A.M.Lutheri juhatuses ning Chr. Lutherile reserveeriti samuti direktori koht "Venesta" ühingus.

Nendest lepingutingimustest ilmneb väga selgesti, et sõltuvussuhete loomisel Londoni imperialistliku äriringkonnaga oli määra-

---

1. ORKA, f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.29,leht 114.

vaks teguriks turusõltuvus, mitte aga kapitalisõltuvus nagu paljudel teistel suurtööstustel Tsaari-Venemaal.

Aktsiaühingu moodustamisel jäeti Firma A.M.Lutheri omanikele Christian ja Karl Lutherile õigus tööstuse aktiva arvel omandada 4000 ühingu aktsiat à 250 rubla, s.o. 1 miljoni rubla eest ning 600000 rubla puhtas rahas[1]. Viimase summa arvele jäi esialgu ka "Venesta'le" reserveeritud 1200 aktsia hind 300000 rubla ulatuses, mis lõplikult tasuti 1899. aasta märtsis[2].

A.-s. A.M. Lutheri 6000 aktsiat à 250 rubla jagunesid 1898.a. alljärgnevalt:

Chr.Luther	1912 aktsiat	(ühingu peadirektor kuni 1914)
Karl Luther	1912 "	(direktor kuni 1903)
Aleks. Luther	32 "	
Sidney Luther	44 "	
Marie Luther	4 "	
...		
"Venesta"	1160 "	
E. Archer	40 "	(direktor kuni 1939)
O. Ingmann	85 "	(direktor-kandidaat 1898-1903, direktor 1903-1932)
K. Tönnisson	12 "	(prokurist, hiljem direktor)
D. Schilling	16 "	(hiljem Staraja Russa filiaali juhataja ja direktor 1918)
K.Al. Gräbner	50 "	(Riia Kommertspanga Tallinna Osakonna direktor, ühingus direktor-kandidaat 1898-1914)

---

1. ORKA, f.nr.1568,nim.1, A.M.Lutheri puutööstus,sü.29,leht 24.
2. sama, leht 34. (Sellega omasid Chr. ja Karl Luther võrdlemisi suure vaba kapitali, millega rajati uus elektro-mehhaaniline tööstus Tallinna 1899. aastal. Tööstus rajati Lutherite poolt alguses eraettevõttena, kuid vabriku tööle rakendamisel peeti otstarbekohaseks uue aktsiaühingu asutamist, mis teostus 1900. aastal " V o l t a " nimetuse all. Aktsiaühingu juhatusse kuulusid Chr. Luther, Karl Luther, O.Ingmann ja Schulmann. Uue tööstusala rajamise algatusmõte oli kahtlemata seoses A.M.Lutheri puutööstuse elektrifitseerimisega, mis algas 1896. aastal ning lõpetati aktsiaselts "Volta" poolt 1900.-1901. aastal.)

E. Dehio	40 aktsiat	
E. Bätze	20 "	
A. Gabler	40 "	
Lampe	20 "	
parun R.Rosen	1 "	
paruness S.Rosen	99 "	
E. Girard de Soucanton	134 "	
Steding	40 "	
Leyden & Van Beest	4 "	(esindaja Rotterdammis)
Markt Brod.&Co	10 "	(Inglise firma)
jne. jne.		
kokku	6000 aktsiat	1,5 miljoni rubla väärtuses[1].

Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M. Lutheri juhatuse esimesse koosseisu kuulusid : peadirektor Chr. Luther, direktorid Karl Luther ja E. Archer ning direktor-kandidaadid O. Ingmann ja K.Al. Gräbner. Karl Lutheri surma järel 1903. aastal valiti direktoriks O. Ingmann (rahvuselt soomlane, Firma A.M. Lutheris alates 1882. aastast). 1911. aastal valiti direktoriks ka Chr. Lutheri poeg Martin Luther, kes isa surma järel 1914.a. alates oli peadirektoriks. Ühingu juhatusest võttis veel osa Henry Rutherford (inglane, abielus Chr. Lutheri tütrega) esialgu direktor-kandidaadina ja alates 1914. aastast direktorina[2].

Venesta-Luterma äriliidu iseloomustavamaks jooneks oli A.M. Lutheri puutööstuse sõltuvuse suurenemine Londoni imperialistlikust äriringkonnast ja samal ajal ettevõtte juhtkonna assimileerumine sellesse imperialistlikku ringkonda. Markantsemaks näiteks siin on 1911. aastal sõlmitud leping, mille kohaselt Lutherite grupi poolt (Christian Luther, Martin Luther, Oscar Ingmann ja Henry Rutherford) müüdi "Venesta'le" 3600 A.-s. A.M. Lutheri aktsiat nominaalväärtusega 900000 rubla, mis

---

1. ORKA, f. nr.1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü. 36.
2. sama, sü. 14, leht 33.

moodustas 60 protsenti ühingu põhikapitalist[1]. Sellega kuulus siitpeale kokku 80 protsenti A.-s. A.M. Lutheri aktsiatest "Venesta'le". Vastutehinguna ostsid samad isikud 110000 naelsterlingi ulatuses "Venesta" 6-protsendilisi eelisaktsiaid, missugused emiteeriti 1912. aastal 150000 naelsterlingi suurusses summas. "Venesta" direktorite kolleegiumi kuulusid edaspidi kõik nimetatud tehingust osavõtjad, kusjuures Chr.Lutherile oli reserveeritud isegi "Venesta" juhatuses esimehe koht[2]. "Venesta" tegelik juhtimine kuulus endiselt E. Archer'ile, kelle eesmärgiks oli A.M.Lutheri puutööstuse "venestaseerimine", mis lõplikult teostus 20-ndatel aastatel .

b. Tootmisbaasi laienemisest kuni I Imperialistliku Maailmasõjani

1897. aastal "Venesta'ga" sõlmitud kaubandusleppinguga kindlustati esijoones turg nn. venesta-plaatidele[3]. A.-s. A.M.Luther omalt poolt kohustus venesta-plaate müüma välisturgudel ainuüksi "Venesta" vahendusel. Venesta-plaatide hinnad määrati lepinguga ette kindlaks ja nende muutmine oli lubatud ainult sel juhul, kui plaatide tootmine annaks vabrikule vähem kui 10 protsenti puhastulu. Juhul, kui "Venesta" puhastulu oleks langenud alla 10 protsenti, pidi A.-s. A.M.Luther vähemprotsendi poole osa katma hinnaalandusega müügiarvetelt kuni 5 protsendi ulatuseni.

1898. aastal sõitis E.Archer Londonist Tallinna, et planeerida kohapeal venesta-plaatide tootmise laiendamist. Vastavalt siin koostatud kavadele ehitati 1898.-1899. aastal juurde rida

---

1. ORKA, f.nr.1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü.29, leht 66 j.
2. sama, leht 73.
3. peamiselt madala kvaliteediga plaadid pakkkastide valmistamiseks.

uusi tööstushooneid ja suurendati tunduvalt vabriku jõujaama (vt. asetusplaan lk. 48).

Venesta-plaatide osatähtsus tööstuse produktsioonis kui ka ekspordis ilmneb järgnevatest arvudest.

Venesta-plaatide tootmine ja turustamine 1897-1915[1]

(tuhandetes rublades)

aasta	kogu toodang	venesta-plaadid kokku	sisseturule	välisturule	kogu eksport	
1897	573	40	-	40	210	
1898	696	98	-	98	303	
1899	882	179	24	155	370	
1900	1033	315	75	24o	483	
1901	1159	3o7	90	217	384	(kriisi-aasta)
1902	1321	416	117	298	580	
1903	1471	481	126	355	674	
1904	16o6	691	134	557	878	
19o5	13o5	482	124	358	717	(revol. mõju)
19o6	1845	784	153	631	1o68	
19o7	1943	799	184	615	126o	
19o8	2232	9o5	15o	754	1366	
19o9	2271	852	65	787	1463	
1910	2784	116o	128	1o32	1800	
1911	3122	134o	151	1189	2oo8	
1912	3457	1655	152	15o3	22o1	
1913	3995	2169	159	2o1o	2758	
1914	2284	1o25	91	934	1239	
1915	2413	1315	1o4	1211	1489	

Eeltoodud tabelist selgub erakordne tõus venesta-plaatide toodangus kuni 1914. aastani. 1897. aastal moodustasid nad kogu toodangust vähem kui 7 %, 1898. aastal juba 14 % ja 1913. aastal tõusis venesta-plaatide osa 54 %-le kogu toodangust.

1. ORKA, f. nr.1568,nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü. 14, leht 11,1o,18.

Siinjuures võib aga venesta-plaatide osas märgata palju suuremat tundlikkust üldiste majanduskriisides suhtes kui kogu toodangus.

Venesta-plaatide kõrval jäi tähtsamaks tootmisartikliks toolipõhjad. Selle kõrval suurenes ka mööbli ning vineeresemete valmistamine, nagu selgub järgnevast tabelist.

Toolipõhjade, vineeresemete ning mööblitoodang 1897-1915 [1] (tuhandetes rublades)

aasta	toolipõhjad	vineeresemed	mööbel
1897	334	97	142
1898	36o	74	164
1899	4o3	78	221
19oo	459	69	191
19o1	494	111	247
19o2	584	134	243
19o3	561	156	274
19o4	496	143	275
19o5	511	122	19o
19o6	689	144	228
19o7	734	157	252
19o8	85o	215	263
19o9	886	231	3o2
191o	984	289	351
1911	1o5o	315	418
1912	1o8o	329	394
1913	1o46	36o	421
1914	593	398	367
1915	47o	226	2o5

Toodangu pideva suurenemisega muutus raskemaks toormaterjali varumine. Üha kaugemalt tuli kohale vedada kasepakke. Peamiselt teostus see Väina, Pärnu ja Luuga jõe vesikonnast vee-

1. ORKA, f.nr.1568,nim.1, A.M.Luheri puutööstus,sü.14,leht 9 ja 10.

tee kaudu, vähemal hulgal raudteede kaudu. Kõige kõrgemaks kvaliteediliseks toormaterjaliks osutus valdai kask. Et viimast võimalikult suuremas koguses kasutada, kerkis ettevõtte juhatusel mõte filiaalvabriku ehitamiseks kuhugi väärtusliku tooraine baasi lähedale. Ehituskohaks valiti 1908. aastal Staraja Russa linn Lovati harujõe Polisti kaldal. Uus vabrik projekteeriti ainult vineerplaatide tootmiseks.

Staraja Russa vineerivabriku ulatusest ja toodangust annab ülevaate järgnev tabel.

Staraja Russa filiaalvabriku tegevus 1909-1917 [1]

(toodang tuhandetes ruutjalgades)
invest. kapital tuhandetes rbl

aasta	tööliste arv ligikaudu	investeerit. kapital	liitvineeri toodang	
			Staraja Russas	Tallinnas
1909	300	465	3359	55664
1910	400	490	12577	51782
1911	500	542	14552	58861
1912	550	685	18914	61164
1913	600	720	17192	60294
1914	520	947	7582	32289
1915	450	918	5655	22714
1916		910	18213	18506
1917			12118	10932

Samal ajal, kui vineerplaatide toodangu edaspidine suurenemine projekteeriti filiaalvabriku arvele, laiendati Tallinnas vineeresemete ning mööbli tootmisbaasi. Pärnu maantee äärne tööstushoone, mis oli hävinud tulekahjus, ehitati 1909. ja 1910. aastal kartongivabrikuna veelgi suuremaks, kui see oli varem

---

[1] ORKA, f.nr.1568,nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü.14, leht 22, 23 ja 25.

olnud. Uus tööstushoone sisustati rohkete tööpinkide ja seadeldistega. Ettenähtud tööliste arv selles oli 220 [1].

1909.-1911. aastal suurenesid tunduvalt mööblitellimused. 1891. aastal ehitatud mööblivabrik Kivi tänaval osutus liiga kitsaks uute üha suurenevate nõudmiste täitmiseks. Pealegi pakkusid Venemaa ulatuslik valitsusaparatuur ja järjest laienev raudteevõrk häid väljavaateid mööbliesemete turustamiseks, millele lisandus veel laialdane välisturg. Vastavalt sellise soodsa konjunktuurile alustatigi 1912. aastal uue mööblivabriku ehitamist Lõuna tänaval asuvale vabriku laoplatsile. Ehitatavad tööstushooned olid erakordselt ruumikad. Ainuüksi tisleriosakond hõlmas 4500-ruutmeetrilise halli. Tehniline sisustus koosnes 110 tööpingist, kusjuures transmissiooniseadeldised olid lintsüsteemi võimaldamiseks viidud põranda alla. Töölisi oli uues mööblivabrikus ette nähtud 320 [2]. Uut tööstust võis pidada nii oma mõõtmetelt kui ka sisseseadelt ainulaadseks kogu Lõuna-Venemaal. Tööd alustati siin 1913. aastal, kuid vabrikut ei suudetud kaugeltki veel täies ulatuses rakendada, kui algas järgneval aastal I Imperialistlik Maailmasõda.

Missuguseks kujunes kapitalistliku suurtööstuse A.-s. A.M. Lutheri organisatsiooniline struktuur, selgub mõnel määral järgnevast skeemist.

---

1. RAKA, f. nr. 33, E.kub.-val. Ehitusosakond, sü. 2715/2, leht 111.
2. sama, sü. 2926/71, leht 27.

Venesta-Luterma äriliidu struktuuri skeem enne I Maailmasõda [1]

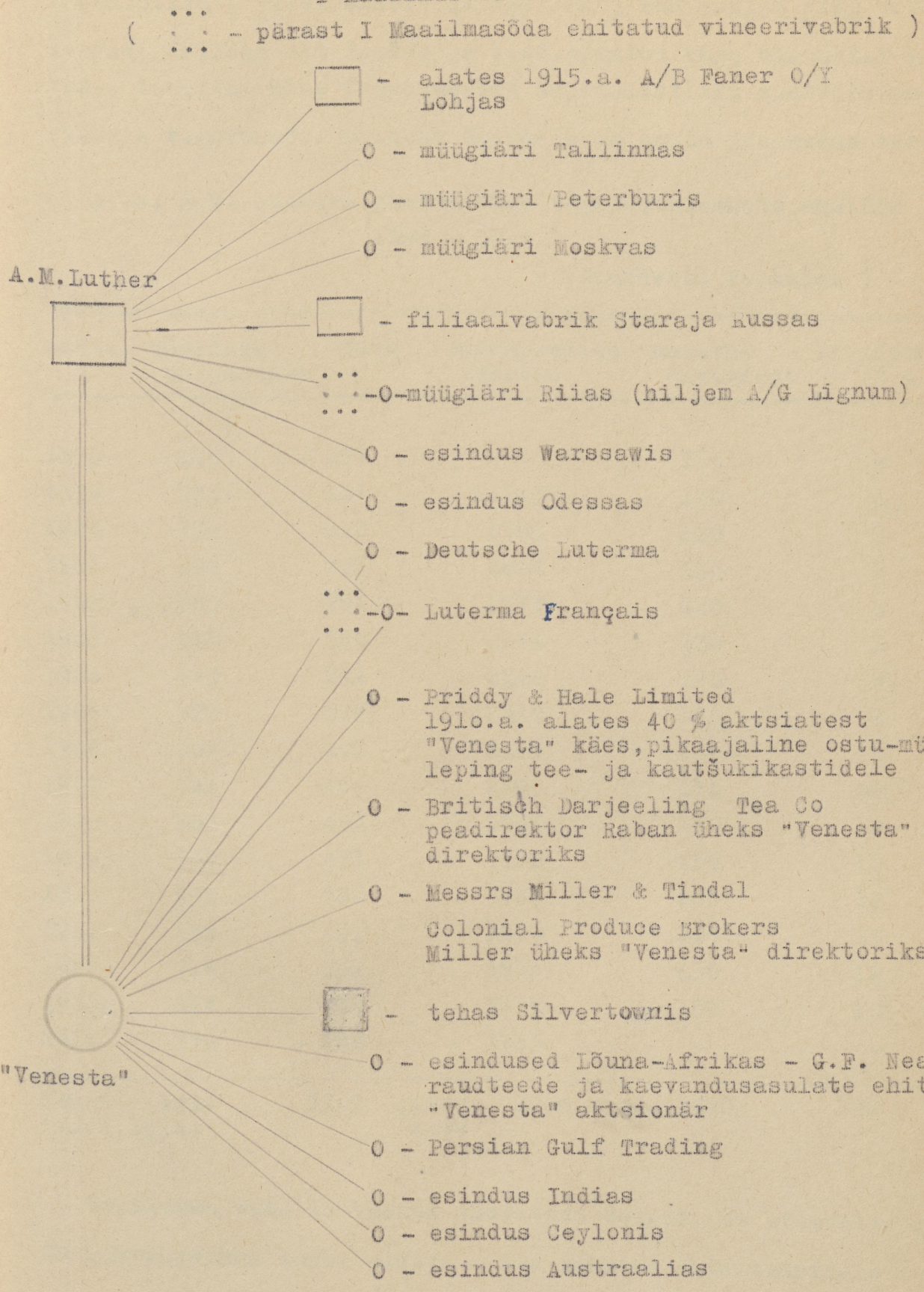

1. "Venesta" osas ORKA, f.nr.1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü. 29, leht 32 ja 42.

Ettevõte omas veel kasepakkude transpordiks 3 aurulaeva ("Christian", "Aleksander" ja "Martin") oma lodjad ning vedurlaevad. Sellega oli loodud ja kindlustatud väga ulatuslik varustus-, tootmis- ning turustusvõrk kapitalistliku suurtööstuse edukaks tegevuseks, millest ülevaade on antud järgnevas tabelis.

A.-s. A.M. Lutheri puutööstuse tegevustulemuste analüüs 1898 - 1914 [1]

(tuhandetes rublades)

aasta	tööliste palgasumma	tulu	omavahendite väärtus	makstud dividende	dividendide % %
1898	176	177		135	9
1899	223	181	1.713	120	8
1900	270	218	1789	120	8
1901	298	255	1864	120	8
1902	305	261	1977	120	8
1903	318	326	2144	120	8
1904	340	291	2248	120	8
1905	327	228	2316	120	8
1906	404	402	2563	150	10
1907	441	468	2790	150	10
1908	507	491	3007	150	10
1909	537	471	3200	150	10
1910	590	580	3507	180	12
1911	638	692	3870	225	15
1912	716	362	3831	150	10
1913	824	306	3931	150	10
1914	570	- 288	3713	-	-
kokku (excl.1914)	6914	5709	juure- kasv 2000	kokku 2280	152

Eelolevas tabelis toodud andmetest selgub, et ettevõtte poolt on ajavahemikus 1898. -1914. aasta makstud aktsionäridele kokku

1. ORKA, f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.14,leht 26, 12 ja 27.

152 protsenti dividende 2.280000 rubla ulatuses. Kui dividendide summat võrrelda samal perioodil makstud palkade kogusummaga, näeme, et see moodustab endas 33- protsendilise lisaväärtuse normi. Võrreldes lisaväärtuse osa tootmisbaasi laiendamises aastatel 1898-1914 eelneva perioodiga (vt.lk. 13 j.),näeme siin põhilist muutust. Samal ajal, kui ettevõtte tuludest makseti 2,28 miljonit rubla dividendideks, rakendati tootmisbaasi laiendamiseks 2 miljonit rubla tulusummadest. Huvitav on siinkohal märkida, et sellal, kui ettevõte maksis aktsionärisele kõrgeid dividende, on tootmisbaasi laiendamisega seoses olevate kulude katteks tehtud suuri võlakohustusi, eriti aastatel 1908-1913. Nõnda tõusis "võõrvahendite" arve summa 120765 rublalt 1898. aastast 2.779162 rublale 1913. aastal, mis põhjustas aktsiaühingule tõsiseid raskusi järgnevatel sõjaaastatel.

c. Ettevõtte tegevusest aastatel 1914 - 1920

Sõja eel oli lõppenud uue mööblivabriku ehitamine, millega seoses olid ettevõtte võlakohustused tõusnud erakordselt kõrgeks. Aktsiaühingu juhatuse koosolekul 21. juulil (3. aug.) 1914. aastal esitatud aruande järgi oli ettevõttel ainuüksi kohalikes pankades kohustusi 1.232274 rubla suuruses summas.Sellest

1.114416 rubla Riia Kommertspanga Tallinna Osakonnas,
92775 rubla Pangakontor G.Scheel & Ko's ja
25o84 rubla Ühendatud Pankade Tallinna Osakonnas [1].

Kuna sõja puhkemisel puudus ülevaade toodangu turustamise võimalustest, tehti ettevõtte juhatuse poolt korraldus katkestada alates 26. juulist (8.aug.) vabrikus täielikult töö [2].

---

1. ORKA,f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.82,leht 75.
2. RAKA,f.nr.209,nim. A-1,E.kub. 3.jaosk.v.-inspektor, sü. 80, leht 105.

Vabriku seismisega seoses olevad kulud suurendasid aktsiaühingu võlga rohkem kui 40000 rubla kuus. Jooksvate kohustuste katteks tuli diskonteerida korduvalt Martin Lutheri poolt allakirjutatud veksleid Riigipanga Tallinna Osakonnas. Sularaha saamiseks müüdi isegi suur osa vabriku kivisöe tagavaradest Põhja Paberi- ja Puupapi vabrikule [1].

1. septembriks 1914. aastaks tõusid ettevõtte võlakohustused kokku 3.512536 rublale. Võlausaldajateks olid :

"Venesta Ltd" ja teised kreeditorid aktsiakapitali alusel	rubla	1.513684
Firma E. Dehio	"	200000
kohalikest pankadest krediit	"	1.126239
vekslivõlg (M.Lutheri allkirjadega)	"	300000
välispankadest krediit	"	114097
jooksvad kohustused	"	220588
materjalide ostu arvel	"	37928
kokku	"	3.512536 [2]

Ühelt poolt suured võlakohustused ning teiselt poolt varutud toormaterjali riknemisoht sundisid tööstuse juhatust leidma võimalusi töö jätkamiseks vabrikus. Rootmiskulude katteks paluti "Venesta'lt" laenu 5000 naelsterlingi ulatuses iga kuu [3] (tegelikult vajati toetust palju suuremas summas, sest 1915. a. aprillis ulatus "Venesta" laen juba 130000 L). Vineeri eksporti otsustati suunata üle Rootsi-Norra, üle Vologda-Arhangelski ja üle Vladivostoki [4]. Mõnda alustatigi vabrikus uuesti tööd alates 18. novembrist 1914 381 töölisega [5].

1915. aastaks tõusid A.-s. A.M. Lutheri kohustused juba üle 4 miljoni rubla ja ületasid sellega peaaegu kolmekordselt ühingu põhikapitali. Sellise ebanormaalse võlavahekorra nivel-

---

1. ORKA,f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.82,leht 76.
2. sama, leht 82.
3. sama, leht 83.
4. sama, leht 97.
5. RAKA,f.nr.209,nim.A-1,E.kub. 3.jaosk. v.-inspektor,sü.80, leht 106.

leerimiseks otsustas aktsiaühingu juhatus 1915. aprillis peetud koosolekul suurendada ühingu põhikapitali 3 miljoni rublale uute 7-protsendiliste eelisaktsiate emiteerimisega[1]. Eelisaktsiad omandati peamiselt endiste aktsionäride poolt , seejuures 2/3 ainuüksi M.Lutheri poolt [2].

Uute aktsiate emiteerimisega saavutati ettevõtte võlgade vähendamise kõrval ühtlasi soodus võimalus endistele aktsionäridele vabade kapitalide investeerimiseks.

1915. aastal kindlustus müügiturg ning tööstus võinuks tunduvalt suurendada toodangut. Uusi raskusi kerkis aga esile toormaterjali transpordi alal. Üheks probleemiks siin oli Soomes asuvate kasepakkude äravedu, kuna Saksa merejõudude operatsioonid Baltimerel olid katkestanud transpordivõimalused üle Soome lahe. Pealegi oli ühingu poolt sõlmitud leping H.Linder'iga , mille kohaselt viimane oli kohustatud A.-s. A.M.Lutherile igal

---

1. ORKA,f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus, sü.82,leht 93.
2. Ülevaate uute aktsiate omanikest annab 25. juulil 1918. a. peetud aktsionäride peakoosoleku registreerimisleht.Selle kohaselt oli koosolekuks esitatud kokku 6054 aktsiat, mis kuulusid järgnevatele isikutele :

M. Luther	40	põhiaktsiat	4000	eelisaktsiat
O. Ingmann	40	"	350	"
D. Schilling	40	"	200	"
K. Tõnnisson	40	"	200	"
F. Staszewicz	40	"	60	"
E. Dehio	20	"	150	"
E. Bätze	20	"	100	"
A. Gäbler	20	"	50	"
W. Girard	5	"	15	"
R. Rank	7	"	360	"
F. Holm	5	"	40	"
A. Grönholm	5	"	20	
J. Tamberg	2	"	100	"
W. Westerberg	5	"	40	"
Chr. Luther	-		45	"

kokku 304 põhiaktsiat 5750 eelisaktsiat (ORKA, f.nr.1568,nim.1, A.M.Lutheri puutööstus,sü. 177,leht 4 j.

aastal üle andma Soomes 400ooo kantjalga kasepakke. H.Linder omas suuri metsaalasid Lohja järve ümbruses ja tselloloose vabriku Lohja järve kaldal. Et küsimust kuidagi lahendada, oli H.Linder omalt poolt nõus uue vineerivabriku ehitamiseks andma maa-ala Lohja jäeve äärde ja ühtlasi vajalikku elektrienergiat olemasoleva vabriku jõujaamast. Uue vabriku ehitamise küsimuse otsustamiseks sõitsid A.-s. A.M.Lutheri juhatuse liikmed M. Luther, H.Rutherford ja O. Ingmann 1915. aasta oktoobri algul Soome. Siin otsustatigi lõplikult Lohja vineerivabriku ehitamine, milleks asutati uus aktsiaühing A/B Faner O/Y nimetuse all. Ühingu esimeheks valiti O. Ingmann, kes rahvuselt oli soomlane. Vabriku tehniliseks juhatajaks kutsuti B.Florström, kes varem oli töötanud samal kohal Staraja Russa filiaalvabrikus. Otsekohe asuti ka uute hoonete ehitamisega, et rakendada uut vabrikut võimalikult kiiremini tootmisprotsessi. H.Linder'iga sõlmiti uus leping, mille järgi ta oli kohustatud " Faner'ile" kokkulepitud hindadega igal aastal üle andma 600ooo kantjalga kasepakke, mis vastas vabriku projekteeritud tootmisvõimele. Vineerimasinad ehitatava tööstuse sisseseadeks viidi Tallinna vabrikust, peamiselt kastiosakonna seisvatest masinatest. Nõnda võidi Lohja vineerivabrikus tootmistööga alustada 1. juulil 1916[1].

Samal ajal, kui ehitati Soome uus vineerivabrik, pidi A.-s. A.M.Luther toormaterjali transpordi raskuste tõttu Tallinnas veelgi enam piirama toodangut, seda kõige ulatuslikumalt tooli-põhjade ja kastiplaatide osas. Nõnda näiteks töötas 1915. aasta juunis tööstuses kokku 820 töölist ehk ümmarguselt 45 protsenti sõjaeelsest arvust, kusjuures osakondade järgi oli tööd piiratud järgnevalt:

---

1. ORKA, f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü. 82,leht 1o2 ja sü. 143-b,leht 1.

a. põhjaosakonnas 75 %
b. kastiosakonnas 65 %
c. kartongiosak. 25 %
d. mööbliosakonnas 40 % [1]

Toormaterjali juurdeveo raskuste tõttu katkestati kastiosakonnas alates 21. novembrist 1915 töö laupäeviti ja esmaspäeviti. Järgnevatel aastatel vähenes vabriku toodang veelgi. Ülevaate A.-s. A.M.Lutheri puutööstuse tegevusest aastatel 1914-1920 annab järgnev tabel.

A.M. Lutheri puutööstuse tegevus 1914-1920 [2]

(vineeri toodang tuhandetes ruutjalgades, väärtus tuhandetes rublades)

aasta	tööliste arv	liitvineeri toodang	kogu toodangu väärtus	tegevusaasta kasu/kahju
1913	1834	60294	3995	+ 3o5762
1914	1995 (31.VII) 321 (19. XI)	32289	2284	- 288347
1915	737	22714	2413	- 308354
1916	718	185o6	4165	+ 622918
1917	741	1o932	6924	+ 958320
1918	516	8331	3o26 Omrk.	- 237176
1919	3o2	1o24	4563 Emrk.	- 241385

Seoses rubla langusega näitab toodang oma väärtuselt 1916. ja 1917. aastal suurt tõusu. Tegelikult vähenes vaadeldaval perioodil toodangu hulk aastast-aastasse. Täielikult katkes vabrikus töö veel 1918. aasta veebruari lõpust kuni sama aasta aprillini Saksa okupatsiooni tõttu ning aasta lõpul klassivõitluse tulemusena.

1919. aastal ulatus liitvineeri toodang ainult 1o24 tuhandele ruutjalale, moodustades 3 % 1913. aasta toodangust.

1. RAKA,f.nr.209,nim. A-1,E.kub.3.jaosk. v.-inspektor,sü.80, leht 109.
2. ORKA,f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.14,leht 24, 30, 11 ja 12.

Suhteliselt rohkem turustati 1919. aastal mööblit ning kartongesemeid, peamiselt Tallinnas asuva müügiäri kaudu. Nõnda ulatus Tallinna kaupluse läbimüük 1919. aastal 2 miljonile margale ettevõtte 4,5-miljonlisest läbikäigust [1].

Tööstuse tegevuse edaspidiseks korraldamiseks sõitis aktsiaühingu juhatuse esimees M.Luther 1919. aasta oktoobris Londoni. Seal koostatud plaanide kohaselt kohandati ettevõtte edaspidine tegevus kodanliku Eesti tingimustes nii, nagu see soodsam näis "Venesta" juhatusele Londonis. Muuseas peeti tarvilikuks ka uues olukorras aktsiaühingut kuidagi " eestistada ". Selleks võeti 10. juunis 1920. aastal peetud peakoosoleku üheks päevakorrapunktiks aktsiaühingu põhikirja muutmine, mis väljendus ametlikult uue aktsiaseltsi moodustamises nimetusega " Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M. Luther" (varem " Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M. Luther "). Sellega algas ka kapitalistliku suurtööstuse ajaloos viimane periood, mille käsitlus langeb järgnevasse peatükki.

3. Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M. Luther 1920-1940

(Kodanluse diktatuuri ajajärk Eestis)

a. Ettevõtte aktsiakapitalist ning administratsioonist

Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts kuulus taoliste aktsiaühingute hulka, millest kõneles I.V. Lenin oma teoses " Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium " järgnevalt : "" Paljude aktsiaühingute bilansid sarnlevad keskajast tuntud palimpsestidele, millelt tuli kõigepealt maha kustutada sinna kirjutatu, et siis avastada selle all olevad märgid, mis andsid käsikirja tõelise sisu"" [1].

Juba uue aktsiaühingu asutamine oli ilmselt fiktiivne tehing. Suurtööstuse edaspidiseks omanikuks oleval aktsiaseltsil oli ainult 3 miljonit marka põhikapitali. Kuid isegi seda summat ei makstud aktsionäride poolt ühingu põhikapitali arvele. Aktsiaühingu asutamisel kandis Eesti Tööstuse ja Kaubanduse Pank (tõenäoliselt A.-s. A.M.Lutheri arvelt) Eesti Panka uue ühingu põhikapitali osamaksuna 1,5 miljonit marka. Ülejäänud osa põhikapitalist unustati hoopis kui "kõrvaline pisiasi", kuigi aktsiaseltsi põhikirja järgi oli ette nähtud aktsiakapitali teise poole sissemaks kuue kuu jooksul arvates ühingu tegevuse algusest [2].

Ametlikult olid aktsiaühingu asutajateks Eesti kodanikud Martin Luther, Karl Tönnisson, Franz Staszewicz (rahvuselt poo-

---

1. Lenin, I.V., Valitud Teosed I, lk. 645.
2. ORKA, f.nr. 992, Majandusministeerium,sü. 82 (Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Seltsi A.M.Lutheri registreerimise toimik), leht 2,15 ja 20.

lakas, tööstuse tehniline juhataja), Christian Luther ja Julius Tamberg . Ühingu direktoriteks olid aga Martin Lutheri kõrval E.Archer, H.Rutherford ja O.Ingmann ning direktor-kandidaatideks K.Tõnnisson ja J. Tamberg.

Fiktiivne oli ka ettevõtte aktiva hindamine. Nõnda näiteks figureerisid aktivas rakendusvarade osas ennesõjaaegsed väärtused kuni 1925. aastani ümber arvestatud markadele kursivahega 1 kuldrubla = 1 margale.

Ülevaate ettevõtte varanduslikust seisust annab kullabilansi[1] alusel koostatud bilanss 1925/ 26. aasta vahetusel. Kullabilansi järgi tehtud ümberhindamiste ulatus selgub 1925. a. lõppbilansi ja 1926. a. algusbilansi võrdlusel, milleks järgnevalt on toodud varade arvestusväärtus nimetatud bilansside järgi.

Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M.Lutheri varade arvestusseis 31.dets,1925 ja 1.jaan. 1926 [2]

varade nimetus	väärtus 31. dets.1925	1.jaan.1926
	(tuhandetes markades)	
krundid	1 o17	86 587
kivihooned	25 941	337 52o
puuhooned	932	59 o79
raudteed ja kanalisatsioonid	5 438	40 430
lõpetamata ehitused ja masinate montaaž	16 735	16 735
tööstuse sisseseade	94 790	293 846
toor- ja abimaterjalid	80 866	80 866
poolvalmis- ja valmissaadused	163 420	163 420
aktsiad ja osatähed	1o 723	250 985

Ümberhindamise tulemusena ulatus ettevõtte aktiva 1.jaan.

1. 18. detsembrist 1925, täiendus 18. veebruarist 1926.
2. ORKA, f.nr.992, Majandusministeerium,sü.82,leht 41 ja 38.

1926. aastal 1547 miljonile margale. Aktiva hulka on seejuures arvatud järgmised aktsiad ja osatähed :

"Eesti Raudtee" - 5 aktsiat a 1000 mrk, kokku mrk.		5000
" Näitus " - 5 aktsiat a 10000	"	50000
" Deutsche Luterma " GmbH, investeeritud Saksa markades 110000	"	9.735000
" Handel & Beheer Maatsch." (Rotterdamm) 120 aktsiat a 1000 floriini	"	17.970000
Lohjas asuvasse vineerivabrikusse investeeritud-A/B Paner O/Y		223.229668
kokku mrk.		250.984668 [1].

Vormiliselt oli 3 -miljonilise põhikapitali valduses ettevõte, mille aktiva ületas 1,5 miljardit marka. Kuid ka selles osas lahendati küsimus üsna lihtsalt. Nimelt kirjutati alates 1926. aastast põhikapitaliks 3 miljoni marga asemel 600 miljonit marka (hiljem 6 miljoni krooni).

Järgnevatest kombinatsioonidest ettevõtte aktsiakapitali ning varade omanduse küsimuses on raske aru saada ametlike aruannete järgi. Kuid pole kahtlust, et kombinatsioonid teostati "Venesta" juhatuse direktiivide kohaselt. Kombinatsioonide ning tehingute lõpptulemuseks oli esiteks välismaal asuvate ettevõtete aktsiate ning osatähtede kadumine A.M.Lutheri bilansist ning teiseks A.M.Lutheri aktsiate koondumine täies ulatuses "Venesta" kätte. Mis puutub ettevõtte juhatusse ja administratsiooni, siis jäi see endiselt peamiselt saksa rahvusest isikute kätte.

Ettevõtte tõelist olukorda püüti igati varjata ning maskeerida ametlikes aruannetes. Maskeerimist hõlbustas suurel määral "Venesta" äriliidu ehk süsteemi olemus, mis oma iseloomult oli tüüpiliseks nähteks imperialismi aja majanduselus. I.V. Lenin

---

1. ORKA, f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.82,leht 37.

teoses "Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium " rõhutab tabavalt Venesta-Luterma taoliste ettevõtete paremusi kapitalistidele järgmiselt : "" osavõtusüsteem" pole aga ainult monopolistide võimu määratu suurendamise vahendiks, see võimaldab peale selle karistamatult ajada igasuguseid tumedaid ja musti asju ... " [1];""lihtsam ja seepärast kõige sagedamini tarvitatav vahend bilansside moondamiseks on ühtse ettevõtte jaotamine mitmeks osaks "tütarühingute" asutamisega või nende külgeliitmisega. Selle süsteemi paremused mitmesuguste eesmärkide - seaduslike ja mitteseaduslike - seisukohast on nii ilmsed, et tänapäeval osutuvad otse erandiks suured ühingud, kes pole seda süsteemi tarvitusele võtnud "" [2].

Varjamise printsiibi kohaselt ei ole ka Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Seltsi A.M. Lutheri poolt kogu tema tegevuse ajal makstud ühelgi aastal dividende. Sellega saavutati esiteks suur "kokkuhoid" maksude alal ning teiseks maskeeriti lisaväärtuse omandamist aktsionäride poolt.

Tööstuse arhiivifondis leiduvates aruannetes on ametlike andmete kõrval antud lisamärkmeid aastate 1927-1929 kohta ettevõtte tulude osas. Järgnevalt on toodud nii ametlikud kui ka mitteametlikud andmed ühingu tulude kohta nendel aastatel :

aasta		läbikäik ametlikult	läbikäik mitteametl.	puhastulu ametlikult	puhastulu mitteametl.
1927	markades			8.629308	60.326500
1928	kroonides	5.872365	6.400514	93090	738786
1929	"	5.498041	6.367133	95650	594942 [3].

Kodanliku Eesti valitsusasutised ning kontrollorganid rahuldusid üldiselt esitatud aruannetega; samal ajal A.M. Lutheri

---

1. Lenin, I.V., Valitud Teosed I, lk.645.
2. sama, lk. 645 j.(tsit. L.Eschwege,Tochtergesellschaften, ajakirjas"Die Bank",1914,I,lk.545)
3. ORKA,f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.14,leht 46,47.

ning "Venesta" juhatusel oli põhjust rahulduda tööstuse tegevuse tegelike tulemustega . Kahjuks puuduvad kõrvalandmed tööstuse läbimüügist ning tuludest järgnevatel aastatel. Kuid seoses ekspluateerimise suurenemisega ettevõttes 1934.-1940. aastani võib oletada nendel aastatel veelgi suuremaid tulusummasid.

Huvitav olukord , mis paljastas mõnel määral Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Seltsi olemust, kujunes saksa rahvusest Eesti kodanike ümberasumisega Saksamaale 1939. aasta lõpul. Kirjaga 9. novembrist ning 19. detsembrist 1939 teatas aktsiaseltsi juhatuse esimees M. Luther kodanliku valitsuse Majandusministeeriumile, et seoses ümberasumisega on ettevõtte teenistusest lahkunud käitise vastutav juhataja E.Minding (M.Luther ise lahkus 1940. aastal), juhatusliikmed E.Bremen ja W.Irschick, revisjonikomisjoniliikmed R. Staden, H.Schulmann ja V.Johanson, prokuristid V. Westerberg ja H.Birk, insenerid J. Boström, V.Harpe, H. Lehbert, P.Magnus, V. Valter, H.Irschick, F. Plato, keemik M.Hasselblatt, mööbliäri juhataja V. Hacke ning insenerid ja ametnikud H.Lemm, C.W. Stackelberg, H.Hertel, B.Etzold, J.Reuss, A.Amburger, B.Haecks, B.Wieckmann, W.Redlich, H.Krause, G. Hippius, O.Lemm, G.Lehmann, E.Mechmerhausen ja P.Luther.[1] Huvitav on siinkohal märkida peadirektor M. Lutheri kinnitust, et seoses nimetatud isikute lahkumisega ta ei pea võimalikuks häirete esinemist käitise töös.

Samal ajal teatati ka, et ettevõtte aktsiad kuuluvad 100-protsendiliselt "Venesta Limited'ile" Londonis. "Venesta" direktor H.Rutherford omalt poolt kinnitab seda ja teatab, et A.M. Lutheri aktsiad kuuluvad juba 1927. a. 30. maist alates täies ulatuses "Venesta'le" [2].

---

1. ORKA, f.nr.992,Majandusministeerium,sü.82,leht 112 ja 121.
2. sama, leht 119. (Olgu märgitud, et statistika andmetel oli Eestis puutööstusesse investeeritud 1938.a.alguseks ainult 1,2 miljonit krooni inglise kapitali. Vrd. Eesti Bolševik,1946, lk.319 (L.Aisenstadt) ja Konjunktuur,1938,lk.400 (V.Feldman).

15. dets. 1939. aastal korraldati aktsionäride erakorraline peakoosolek, millest osa võttis 9 "aktsionäri ja volinikku ", esindades 2977 aktsiat. Koosolekul valiti aktsiaühingule uus juhatus järgmises koosseisus: A.Rennit, O.Kerson, E.V. Saks, G.Kemberg ja P. Reisik [1]. Kujunenud olukorras pidas majandusminister L.Sepp vajalikuks usaldusmehe määramist A.M. Lutheri juhatuse tegevuse kontrollimiseks, motiveerides oma otsust, et "... on olemas põhjendatud kahtlus, et aktsiaseltsi suur osa aktsiaid on Eestist välja viidud tõeliste omanike varjamiseks ja et aktsiaid esitatavad isikud ja ettevõtted ei ole nende tõelised omanikud " [2].

"Venesta" direktor H. Rutherford avaldas usaldusmehe määramise puhul tõsist pahameelt. Aktsiate omandusküsimust selgitas ta omas kirjas 21. veebruarist 1940 järgnevalt : " Meil on dokumentaalsed tõendusi selle kohta, et enamik osatähti saadi meie büroos juba 1924. aastal. Kuna olime osatähtede omanikeks, meil tekkis vajadus nimetada ajutisi omanikke üldkoosoleku jaoks. Teie vist teate, et see on harilik toimetusviis kõigis Euroopa maades, eriti sellistes, kus tavaliselt emiteeritakse ettenäitaja-osatähti. Pärast kõnealluolevaid koosolekuid meile alati tagastati kõik üksikud ajutised tunnistused, mis meie nõudel olid antud välja Panga poolt üldkoosoleku otstarbel". Kirja lõpul ütles H.Rutherford, et " ...meil on väga tähtis, et meie seltsi ja meie Tallinna ärisõprade vahelised suhted jätkuksid samas vaimus, milles töötasime koos viimase 40 aasta jooksul ..." [3].

H. Rutherfordi pahameele leevendamiseks andis majanusministri abi järgmise õienduse usaldusmehe määramise küsimuses: " Kuna Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsiaselts A.M. Luther on Inglise

---

1. ERKA,f.nr.992,Majandusministeerium,sü.82,leht 130.
2. sama, leht 124.
3. sama, leht 143.

kapitaliga töötav ettevõte, kus valitsesid sakslased-ümberasujad, siis enne usaldusmehe määramist Majandusministril oli kõnelus siinse Briti esindajaga, kusjuures Minister arvas, et usaldusmees praegusel segasel ajal oleks vastuvõetav ka inglise huvidele. Sellele väitele Briti esindaja ei ole vastu vaielnud"[1]. Esitatud tsitaadist ilmneb selgesti kodanliku Eesti valitsuse sõltuvus Briti esindajast Tallinnas. On mõistetav, et määratud usaldusmees ei seganud tegelikult Venesta- A.M.Lutheri ärisuhteid, milliste imperialistlikku olemust on puudutatud eelnevas käsitluses. Alles kapitalismi kukutamisega Eestis 1940. aasta juunis ja sellele järgneva ettevõtte natsionaliseerimisega 21.juulil vabanes tööstus imperialismi ekspluateerimisahelatest.[2]

b. Ettevõtte toodangust ja selle turustamisest 1920-1940

Võrreldes A.M. Lutheri puutööstuse tegevust aastatel 1920-1940 I Maailmasõja-eelsega, näeme siin nii toodangu kui ka toormaterjali osas olulist kitsenemist. Venemaa ulatusliku siseturu puudumine andis end kõige enam tunda mööbli ning vineeresemete toodangu turustamisel. Maailmasõjaks valminud uus mööblivabrik võis kogu käsitletava perioodi jooksul töötada ainult piiratud ulatuses. Parem oli olukord, võrreldes mööbli ning vineeresemetega, vineerplaatide ja toolipõhjade müügiturul. Väiksemõõduliste kastiplaatide kõrval hakati 1917. aastast alates valmistama ka suuremõõdulisi vineerplaate, mille järgi Maailmasõja ajal oli kujunenud nõudmine.

Tööstuse toodangu turustamisest tähtsamate tootmisliikide järgi aastatel 1920-1929 on antud ülevaade järgnevas tabelis.

---

1. ORKA,f.nr.992,Majandusministeerium,sü.82,leht 144.
2. ORKA,f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.710,leht 7.

A.M. Lutheri puutööstuse toodangu turustus tootmisalade järgi 1920-1929 [1]

(toolipõhjade arv tuhandetes tükkides)

aasta	tööliste arv	toolipõhjad arv	väärtus	vineerplaadid kasti	suured	vineer- esemed	mööbel	toodang kokku
			(tuhandetes rublades)					
1913	1834	7648	1o46	2169	-	360	421	3995
			(100ooo-ndetes markades)					
1920	565	1865	253	324	1o3	50	47	794
1921	861	2175	436	67o	484	85	74	1511
1922	11o3	26o4	633	1o2o	448	14o	228	2315
1923	1363	348o	679	1912	982	127	194	3222
1924	1374	41o3	853	2257	1o34	17o	127	3695
1925	14oi	5635	1183	2465	1255	273	257	4445
1926	1448	4543	1o96	3o27	13o3	151	297	48o7
1927	1424	5894	1312	3414	14o2	157	295	5433
			(tuhandetes kroonides)					
1928	1561	7651	1623	3375	1377	95	429	5865
1929	1586	5988	992	3666	1471	64	425	5498

Toodud andmete vaatlusel selgub kastiplaatide suur osatähtsus tööstuse toodangus. "Venesta" kaubandusstatistika andmetel 1926.-1929. aastast läksid ümmarguselt 80 protsenti kastiplaatidest teekastide ning 20 protsenti kautšukikastide valmistamiseks [2].

Suuremõõdulised vineerplaadid, mis oma osatähtsuselt teisel kohal asuvad, turustati samuti peamiselt Briti turgudel. Osa nendest kasutati "Venesta" Silvertown'i tehases poolfabrikaadina, suurem osa aga saadeti Lõuna- ja Ida-Afrikasse, Austraaliasse, Uus-Meremaale ja Indiasse.

Toolipõhjadest, mis olid tööstuse toodangus kolmandal kohal, turustati 99 protsenti väisturgudel. Erinevalt eelnevatest artik-

1. ORKA, f.nr.1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü.14, leht 24, 9, lo ja 11.
2. sama, sü. 444, leht 90.

litest oli kõige suuremaks toolipõhjade turuks Saksamaa ja alles selle järgi Briti turg. Protsentuaalselt jagunes tooli-põhjade välisturg aastatel 1923- 1932 järgnevate riikide vahel :

Saksa	36,4 %
Briti	24,4 %
Prantsuse	19,8 %
Belgia	11,9 %
Hollandi	2,8 %
Soome	2,o %
Taani	1,5 %
teised	1,2 %
	100,o %

Mööbli ning vineeresemete osatähtsus, mis 1913. aastal moodustas ligilähedale 20 protsenti kogu toodangust, ei küüni 1929. aastal enam 10 protsendilegi. Pealegi katkes mööbli valmistamine 1931. aastal välistellimuste puudumisel peaaegu täiesti. Sisetarul kruviti hoolimatust kasutaotlusest lähtudes mööblisaaduste hinnad niivõrd kõrgele, et nad muutusid kättesaamatuks laiemale tarbiaskonnale.

Vineeresemete osas esinev langus, mis algas 1925. aastast alates ja eriti end tunda andis 1928. ja 1929. aastal, on seletatav uute toormaterjalide kasutamisele võtmisega kohvrite ning kartongide valmistamisel.

1928. aasta oli tööstuse tegevuses kõrgseisu aastaks. Järgneval 1929. ja 1930. aastal tõusis küll toodangu hulk, kuid langes juba selle väärtus. Kõige raskemini andis 1929-1933. aastate üldine majanduskriis end tunda 1932. ja 1933. aastal, seejuures kõige ulatuslikumalt kastilaudade osas seoses kaubandusliku läbikäigu langusega maailmaturul. Ülevaate kapitalistliku majanduskriisi halvavast mõjust tööstuse tegevusele annavad lk. 40 toodud tabelid.

A.M.Lutheri puutööstuse vineerkaupade müük
1928 - 1935 [1]

aasta	vineerplaadid 1000 m³	kastiplaadid 1000 m³	toolipõhjad 1000 tk.
1928	6433	9811	7650
1929	7200	11722	5800
1930	8424	11248	5616
1931	8197	7450	5012
1932	6420	4951	4509
1933	6492	4344	5870
1934	9701	6574	4654
1935	11000	8000	4700

A.M.Lutheri puutööstuse vineerkaupade väljavedu
1928 - 1935 [2]

aasta	vineerplaadid ja kastipl. tonni	1000 kr.	toolipõhjad tonni	1000 kr.	kokku tonni	1000 kr.
1928	14541	3831	3032	1722	17573	5553
1929	17663	3674	2315	1184	19978	4858
1930	15559	3200	2346	1155	17905	4355
1931	13295	2322	1950	553	15245	2875
1932	9685	1468	1959	604	11644	2072
1933	9944	1407	2100	652	12044	2059
1934	12872	2546	1943	685	14815	3231
1935					17402	3876

Viimasest tabelist ilmneb selgesti majanduskriisidele omane nähtus, et kaubanõudluse vähenemisele kaasub tunduvamalt

1. Majandusteated, 1936, nr.1, lk.7.
2. sama, 1936,nr.1,lk.7 ja nr. 3,lk.45.

ulatuslikum hindade langus. Nõnda on 1932. aastaks vineerkaupade väljavedu koguselt langenud 1928. aastast 17573 tonnilt 11644 tonnile ehk ~~66,3~~ 33,7 protsendi võrra, samal ajal aga väljaveo väärtus 5553 kroonilt 2072 kroonile ehk 62,7 protsendi võrra .

Toolipõhjade müügivõimaluste vähenemine 1934. ja 1935. aastal võrreldes 1933. aastaga on seletatav müügituru kitsenemisega Belgias ja Prantsusmaal, kus üldine majanduskriis avaldus hilineva toimega.

1934. aastal algas turukonjunktuuri paranemine, kuid ikka enam andis maailaturul end tunda üha suurenev konkurents vineerikaubanduses. Eriti iseloomulik oli Nõukogude Liidu osatähtsuse suurenemine vineeriturul [1].

---

1. vineeri müügist maailmaturul aastatel 1923-1934 annab ülevaate järgnev tabel (vt. Bolšaja Sovetskaja Entsiklopedija, nr. 56, Moskva 1936, veerg 608).

Vineeri müük maailmaturul 1923-1934

aasta	vineeri hulk 1000 m³	% % 1923.a.suhtes	Nõukogude Liidust eksport 1000 m³	%% kogu hulgast
		(1913)	60	
		(1922)	5,6	
1923	145	100		
1926	305	210	(1927) 31,6	9,3
1928	450	310	47,6	10,2
1929	588	400	85,1	16,2
1930	525	362	84,0	17,o
			(1931) 101,o	22,5
1932	645	445	159,1	31,o
1933	695	480	151,2	26,3
1934	748	516	172,o	33,4

Tööstuse toodangu turustamine välisturgudel toimus Venesta-Luterma süsteemis. Nimetatud süsteem kolmekümnendatel aastatel koosnes ühelt poolt vineerivabrikutest A.-s. A.M.Luther, A/B Faner O/Y (Lohjas) , A.-s. Lignum (Riias) ning erikäitistest Inglismaal, Prantsusmaal ja Indias, teiselt poolt aktsiaühingutest eri maades, millede ülesandeks oli toodangu turustamine. Viimastest võib nimetada "Deutsche Luterma", "Luterma Français", "Hollandsche Luterma", "Luterma Belge ", "Luterma Italiana", "Luterma Argentina" ja "Skandinavisk Luterma" [1].

Venesta-Luterma ühingute tegevust iseloomustab 1935. aastal 1. ja 2. oktoobril Tallinnas peetud Venesta-Luterma konverentsi protokoll [2].

Konverentsist võtsid osa järgmised esindajad:

A.M.Lutherist - M.Luther, Boström, Bremen, Hasselblatt, Irschick, Minding, Plato, Schotter, Schulmann, Walter ja Westerberg;

Venesta Ltd'ist - Rutherford, Reid, Kenneth Archer, Parr;

A/B Faner O/Y'ist - Lementy, parun Ungern, Veh;

A/G Lignum'ist - parun Fölkersahm, Grohmann, Kursell

ning Luterma Belge S.A., Luterma Français S.A. ja Skandinavisk Luterma A.S. esindajad.

Konverentsil esitatud aruande järgi oli "Venesta" süsteemi kuuluvate vabrikute vineeritoodang 1935. aastal kaheksa esimese kuu jooksul järgmine:

	Tallinn m³	Lohja m³	Riia m³	kokku m³
vineerplaadid	6200	9030	6520	21750
tünniplaadid	1400	1900	440	3740
kummi- ja teekastid	4800	1950	1700	8450
kastiplaadid	500	440	330	1270
kokku	12900	13320	8990	35210

1. ORKA, f.nr.1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü.444, leht 134.
2. sama, sü. 631, leht 1.

Samal perioodil oli tähendatud toodangust müüdud 34 850 m^3 järgmistel turgudel :

Briti (Venesta kaudu)	21ooo m^3
Taani	4ooo "
Saksa	35oo "
Hollandi	275o "
Belgia	18oo "
Rootsi	12oo "
Itaalia	4oo "
Prantsuse	200 "
kokku	34850 m^3

Vastavalt 1935. aasta esimese kaheksa kuu toodangule projekteeriti samades proportsioonides 1936. aasta toodanguplaan. Selle kohaselt pidi Tallinn valmistama 1936. aastal vineeri 18200 m^3, Lohja 20000 m^3 ja Riia 14500 m^3, kokku 52700 m^3.

Lennukivineeri oli 1935. aastal kuni 1.septembrini turustatud 336 m^3, peamiselt Itaaliasse ja Saksasse seoses nende riikide relvastumisega. 336 kantmeetrist lennukivineerist müüdi nimelt

Itaaliasse	153 m^3
Saksasse	140 "
Inglismaale	18 "
Prantsusm.	16 "
teistesse	10 "

Lennukivineeri 1936. aasta toodang projekteeriti 525 kantmeetrile, sellest Tallinna vabrikule 275 ja Riia vabrikule 250 kantmeetrit. Siinjuures on huvitav märkida, et samal ajal kui Inglismaal makseti lennukivineeri eest 97 naelsterlingit m^3, maksis see Saksamaal 177 naelsterlingit [1].

Toolipõhjade osas soovis M.Luther produktsiooni suurendada võrreldes 1934. aasta produktsiooniga (4,8 miljonit põhja) 1 miljoni toolipõhja võrra. Sellega seoses pidas ta vajalikuks

---

1. ORKA, f.nr.1568,nim,1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.631,leht 12.

leida toolipõhjadele uusi turge, nimetades näitena Argentiinat[1]. konverentsil

Kuna Venesta-Luterma ei puudutatud üldse mööblimüügi küsimust, siis võib järeldada, et selles osas oli täiesti välja langenud välisturg.

1936. ja 1937. aastal paranes üldiselt olukord vineeriturul, kuid juba 1938. aastal andis end tunda uus depressioon, mis jätkus 1939. aasta esimeste kuudeni. Nõnda näiteks teatas juhatuse esimees A.Rennit 6.mail 1940. a. peetud peakoosolekul 1939. aasta äritulemustest järgnevat : "1939. aasta esimesil kuil tegutseti veel 1938. a. madalkonjunktuuri tähe all. Alles mais ilmnes konjunktuuriline tõusutendents,mis hilissuvekuil oli jõudnud kõrgkonjunktuurini. Sellest tingitud lootused purunesid septembris sõja puhkemisega. Kuigi polnud märgata hindade langust, takistas edukat edasitöötamist üldine korralagedus turgudel" [2].

Sellega oli tööstuse tegevuse kapitalistliku ajajärgu viimasel perioodil selgesti tunda kapitalismi halvatuse tundemärke. Kõnelemata tootmisbaasi laiendamisest ei suudetud isegi olemasolevat tööstuse sisseseadet kaugeltki mitte kasutada täies ulatuses. Kogu viimast perioodi iseloomustab äärmine ebakindlus ettevõtte tegevuses.

Hoopis teiseks kujunes olukord kapitalismi kukutamisega Eestis 1940. aastal ja sellele järgneva tööstuse lülitumisega sotsialistlikku majandussüsteemi. Tööstuse edaspidiseks ülesandeks oli osa võtta nõukogude ühiskonna varustamisest vineerining mööblisaadustega.

Tööstusele antud uus ülesanne ei taga mitte ainult olemasoleva tootmisbaasi täielikku rakendamist, vaid võimaldab ja eeldab ka selle igakülgset edasiarendamist.

---

1. ORKA,f.nr.1568,nim.1,A.M.Lutheri puutööstus,sü.631,leht 17.
2. ORKA,f.nr.992, Majandusministeerium, sü.82,leht 146.

Lisad I osale

A.M. Lutheri puutööstuse tegevusest 1885-1929 [1]

(kj.=kantjalg, rj.= ruutjalg, L = naelsterling)

aasta	tööl. arv	ostet. pakke 1ooo	kase- hind kj. kop.	vineeri lõigatud 1ooooo rj.		kogumüük 1000-ndetes rubl.	eksport	"venesta" puhastulu 1oo L
1885	2o	5	39	ligikaudu		15	-	
1886	4o	18	28	5	"	25	-	
1887	95	11	25	18	"	5o	9	
1888	18o	75	26	11o		121	37	
1889	22o	88	3o	153		131	45	
1890	23o	1o9	23	135		157	72	
1891	25o	1o6	17	182		175	87	
1892	33o	125	2o	219		214	11o	
1893	4oo	144	18	239		268	114	
1894	45o	159	2o	171		318	117	
1895	48o	186	18	234		428	121	
1896	6oo	238	2o	422		54o	136	
1897	67o	3o9	2o	462		573	21o	
1898	742	455	23	416		696	3o3	9
1899	893	519	24,5	527		882	37o	25
1900	1o68	678	24	8o1		1o33	483	29
1901	1158	539	24,5	837		1159	384	27
1902	1198	524	21,5	955		1321	58o	61
1903	1237	793	26	1o66		1471	674	81
1904	1276	13o1	24	1213		16o6	878	119
1905	13o5	668	25	1113		13o5	717	119
1906	1415	872	26,5	1517		1845	1o68	145
1907	1431	1539	29	1771		1943	126o	171
1908	1557	1623	29	21o7		2232	1366	262
1909	1567	2192	3o	2oo2		2271	1463	315
1910	1648	1o95	29,5	1868		2784	18oo	4oo
1911	1821	1466	31	2o83		3122	2oo8	532
1912	19o4	2oo9	33	28o8		3457	22o1	aasta
1913	1834	2331	36	2412		3995	2758	13/14 594
1914	1995/ 321	1363	36	13o4		2284	1239	14/15 699
1915	737	432	46	997		2413	1489	15/16 1342
1916	718	535	63	653		4165	2432	16/17 1360
1917	741	395	14o	54o		6924	363o	17/18 1463
1918	516	154	222	214	Ömrk.	3o26	669	18/19 1o65
1919	3o2	116	mrk.44	56	1ooooo	45,6	14	19/2o 1o41
1920	565	3o3	42	342	Emrk.	794	572	2o/21 (kahju)
1921	861	844	75	619		1511	1112	21/22 (kahju)
1922	11o3	776	89	7o3		2315	1175	22/23 (kahju)
1923	1363	1499	71	128o		3222	2752	23/24 749
1924	1374	1387	88,5	1471		3695	3287	24/25 583
1925	14o1	1892	99	1687		4445	3884	25/26 327
1926	1448	1573	9o,5	1646		4868	4313	26/27 365
1927	1424	1599	82	1734		5433	4829	27/28 282
1928	1561	2oo3	snt.82,5	213o	1ooo	5865	53o3	28/29 973
1929	1586	2159	85	22oo	kr.	5498	5ooo	29/3o 933

1. ORKA, f.nr.1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü.14, leht 24, 26, 36, 11, 18, 47 ja 48.

Tööliste arv ja lõigatud vineeri hulk A. M. Lutheri puutööstuses 1885–1940 graafiliselt

(ORKA f. 1568, nim. 1, A. M. Lutheri puutööstus, sü. 14, l. 24 ja 30; sü. 404 ja 405; majandusteated, 1936, nr 1, lk. 7.)

Tööliste arv

Vineeri lõigatud 100.000-meetrites ruutjalgades

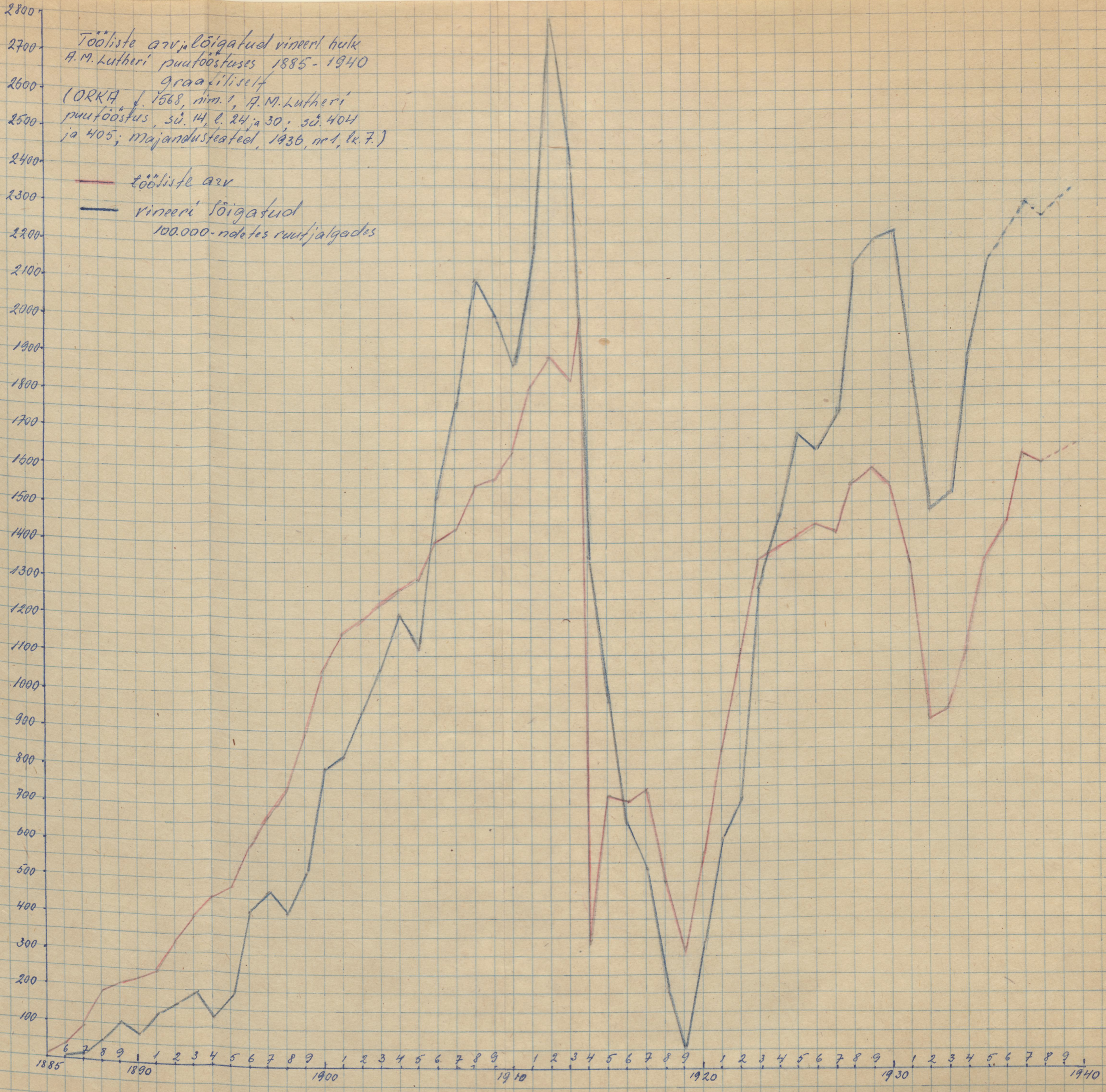

A. M. Luther'i puutöötluse asetusplaan a. 188
(RAKA, f. 33, E. kub. val. Ehitusasak. s.ü. 1706/27 l. 2 j.)

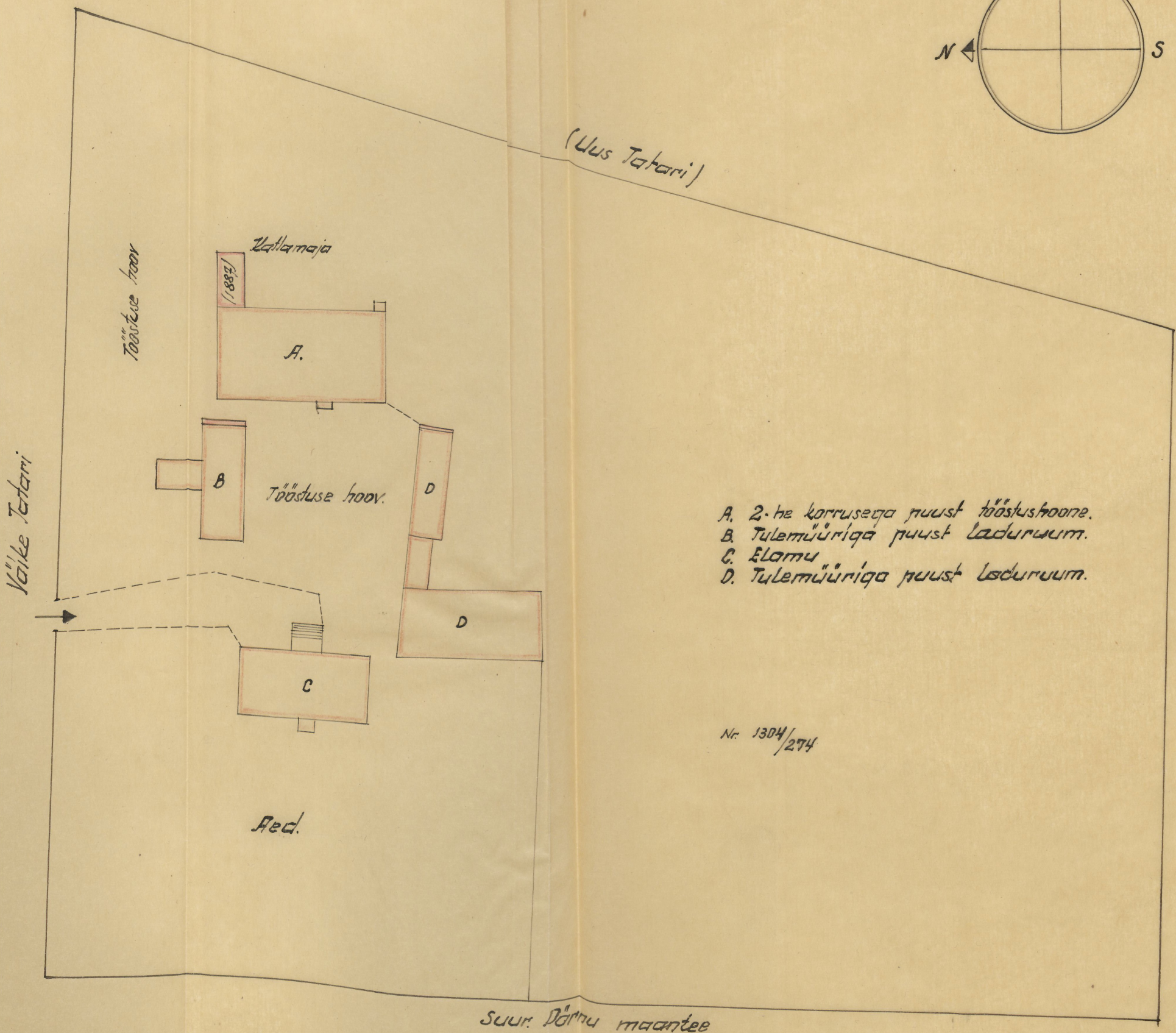

A. 2-he korrusega puust puutöötushoone.
B. Tulemüüriga puust laoruum.
C. Elamu
D. Tulemüüriga puust laoruum.

Nr. 1304/274

A.M. Lutheri puutööstuse (vanavabrik) asetusplaan a. 1912.
(R.A.K.A, f. 33, E. Kub. val. Ehitusosak. s.ü. 2206/14 L. 137.)

A.M. Lutheri puutööstuse osa Lõuna tanaval a. 1912.
(R.A.K.A. f. 33, E. Kub. val. Ehitusosak. s.ü. 2467/57, l. 5
ja 2926/71, l. 16.)

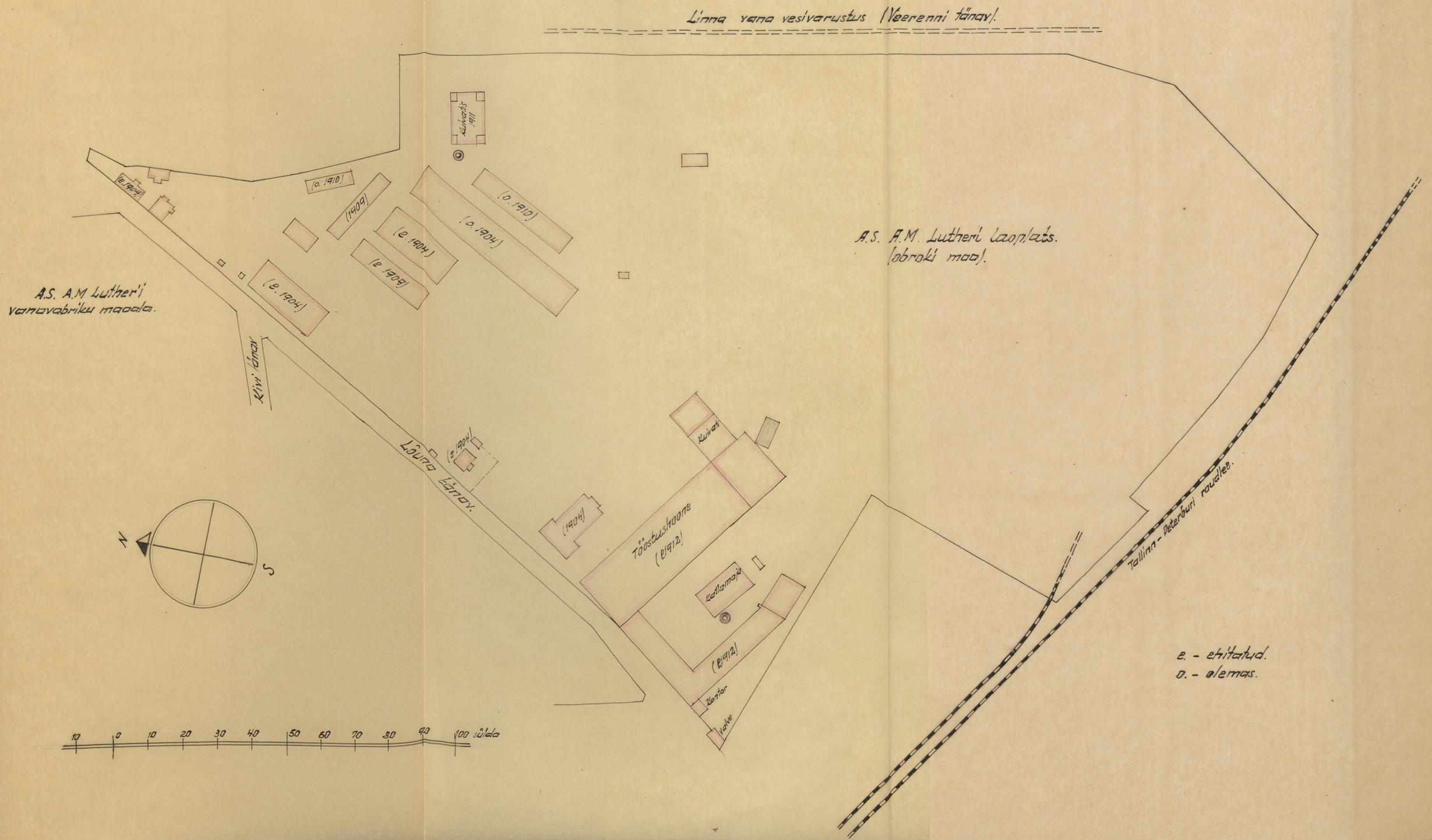

II o s a .

Klassivastuolude väljendusi ja jooni klassivõitlusest A.M. Lutheri puutööstuses [1]

1. Klassijõudude vahekorrast A.M.Lutheri puutööstuses kapitalismi arengu perioodil - XIX sajandi II poolel.

Klassivahekordades A.M.Lutheri puutööstuses XIX sajandi lõpul peegeldub veel olukord, millest köneleb J.V.Stalin klassivõitlusele eelnenud perioodi iseloomustamisel. "Oli aeg, kus meie töölisliikumine oli algastmel. Proletariaat oli siis killustatud üksikuteks rühmadeks ega mõelnud ühisele võitlusele... Nii ei olnud näha proletariaati kui ühtset ja jagamatut klassi. Järjelikult polnud näha ka proletaarset võitlust kui kogu klassi pealetungi."[2]

1897. aasta lõpul koostatud sisekorra määrused (kinnitatud E.kub. vanem-vabrikuinspektori poolt 23. dets. 1897.a.) annavad iseloomustuse vabrikus valitsenud õhkkonnast. Nimelt nõutakse, et "töölised peavad ennast vabrikus heaste üles pidama, meistrite, valitsusliikmete ja vabriku väitseja vastu aupaklikud olema, nende käskusi vastupanemata täitma, heaste ja hoolega tööd tegema..."[3] "Heaste ja hoolega" tuli töötada alates hommikul kell 6.30 kuni õhtuni kell 19 lõunavaheajaga kella 12-14. Tööpäeva eest tavaliselt makseti 25 kopikat alaealistele, 35 kopikat naistöölistele ja 50-80 kopikat meestöölistele. Vabrikuvalitsuse poole esitatud nõudmistele olid töölised sunnitud alistuma vallandamisohu ja trahvireziimi survel. Eriti viimane leidis ulatuslikku rakendamist kuni 1905-nda aastani, millest järgnevalt on antud mõningaid jooni.

---

1) A.M.Lutheri puutööstuse nimetuse all on mõeldud Firma A.M. Lutheri kui ka "Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M. Luther" ja "Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M. Luther'i"
2) Stalin, J.V., Teosed I, lk.275.
3) RAKA. f.nr.206,nim.A-1,E.kub. v.-vabrikuinspektor,sü68,l.5.

Kuni 1894. aastani puudus Tallinna vabrikutes täpsem kontroll trahvide arvestamise alal. 1894. aastal alustas Tallinnas tegevust Eestimaa kubermangu vanem-vabrikuinspektor, kelle kontrolli all hakati vabrikutes pidama trahvide kohta erilisi nöörraamatuid.

Esimene nöörraamat trahvide arvestamiseks A.M.Lutheri puutööstuses avati 29. novembril 1894. aastal v.-vabrikuinspektori märkmega, et trahvide arvel seisab 112,39 rubla. Trahvide määramiskorra iseloomustamiseks on alljärgnevalt toodud 1894. aasta detsembris määratud trahvid (vabrikus umbes 450 töölist).

kuupäev	trahvitud töö-liste arv	trahvisumma rublades	
1	4	-.95	
2	6	-.56	
3	10	-.98	
4 (pühapäev)	-		
5	87	23.84	(peamiselt "rikutud töö" eest)
7	24	2.70	
9	30	2,46	
11 (pühapäev)	-		
12	32	4.29	
13	5	-.53	
15	11	1.44	
16	17	-.88	
17	22	5.23	
18 (pühapäev)	-		
19	101	34.42	(peam."rikutud töö ees
20	22	4.58	
21	12	1.79	
22	10	0.79	
23	13	1.21	
24	2	0.19	
28	44	11.92	
29	11	2,27	
30	25	3.36	
31	102	23.94	
kokku	590	128.33 [1]	

Trahvide üksiksuurus köigub 1 kopikast kuni 1,74 rublani.

1) ORKA, f.nr.1568, nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus.sü.24, leht 1-19

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Kõige väiksemad trahvid on määratud aknaklaaside löhkumise eest ja kõige suuremad rikutud töö arvel. Üldiselt on kohandatud trahvide määramine 1893.a. Tööstusseaduse § 46.

Trahvide kassast teostati väljamakse peamiselt abirahade ja toetussummade näol, mõnel juhul ka määratud trahvide tagasimaksmisena. 1894. aasta detsembris on näiteks trahvide kassast välja makstud:[1]

1. dets.	Madis Avikule haiguse puhul	rubla 2.30
	Al.Jürgensonile - trahvi tagasimaks	-.80
	V. Kembergile - 13 haiguspäeva à 371/2	4.87
7. dets.	A. Matsovile - 5 haiguspäeva à 25	1.25
13. dets.	M. Kuhlman'ile 5 haiguspäeva à 30	1.50
	Al. Oinas'ele 18 " à 30	5.40
	I. Klimov'ile trahvi tagasimaks	2.60
	Al. Mentsel'ile	-.84
jne.	jne.	
	kokku	rubla 39.60

1897.aastal koostatud tööstuse sisekorramäärustikus on toodud ka trahvide tabel, mis on koostatud enamvähem 1893.aasta Tööstusseaduse kohaselt.[2] 15. märtsil 1905.aastal kinnitatud trahvitabelis on esmakordselt ära näidatud praaginormid, mis trahvivabaks arvatakse.[3]

Lehekülg 53 toodud tabelist nähtub, et trahvirežiimi on ulatuslikult rakendatud XIX sajandi lõpul ja XX sajandi esimestel aastatel. 1905. aasta trahvisumma järsus languses peegeldub juba klassijõudude vahekorras toimunud muutus.

---

1) ORKA, f.nr.1568,nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus,sü.24,leht 1-19
2) RAKA, f.nr.206,nim. A-1,E.kub.v.-vabrikuinspektor,sü.68 l.8,9
3) sama , leht 80.

A.M. Lutheri puutööstuses võetud trahvid 1895 - 1917 [1]

aasta	trahvisummad	väljamaksud	märkused
1895	960.32	341.92	
1896	1.218.39	517.38	
1897			
1898			
1899	1.288.20	1.240.40	
1900	1.620.20	1.683.11	
1901	1.618.65	1.360.25	
1902	1.511.09	1.493.09	
1903	1.563.31	1.876.-	
1904	1.317.85	1.612.73	
1905	170.88	1.909.63	
1906	172.69	441.28	(kuni 15.märtsini)
1907	178.34	--	
1908	498.95 +	--	+ sellest oktoobris puudumiste eest rubla 320,92
1909	260.54	--	
1910	297.28	--	
1911	523.67	--	
1912	763.49	--	
1913	1.297.63 +	86.-	+ oktoobris 534.90
1914	2.114.15	794.56	(haigekassa 1914.a.
1915	76.46	30	II poolel suletud)
1916	119.49	372.88	
1917 (jaan)	1.80	--	

1) ORKA, f.nr.1568,nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus,sü 24, 41,42,48 ja 51.

2. Klassivastuolude teravnemisest A.M.Lutheri puutööstuses imperialismi ja kodanlik-demokraatlike revolutsioonide ajajärgul-XIX sajandi lõpust kuni 1917.aasta märtsini.

Tallinna kujunemine silmapaistvaks tööstuskeskuseks sajandi lõppaastatel ja tema asukoha lähedus Peterburile määrasid tema koha revolutsioonilises töölisliikumises käsiteldavas perioodis.

Kui Peterburi "Võitlusliidu" aktiivne revolutsiooniline võitleja M.J.Kalinin väljasaadetuna Tbilisi palus Tbilisi kubermangi sandarmivalitsuselt luba asuda uude elukohta, siis "mitte juhuslikult ei nimetanud Mihhail Ivanovitš Tallinna oma soovitava elukohana." 1)

M.I. Kalinini organisatoorne tegevus Tallinnas oli kahtlemata põhjapanevaks sündmuseks siinses töölisliikumises. Juba 1902. aasta esimesel poolel Kalinin organiseeris Tallinnas revolutsioonilise marksistliku ringi. "Kalinini rühm töötab revolutsioonilise võitlusorganisatsiooni kõigi reeglite kohaselt. Tal on oma märgusõnad, ta konspireerib hoolikalt oma tööd, omab hektograafi, mis Kalininile saadeti Peterburi organisatsiooni poolt, ning laseb välja illegaalseid lendlehti revolutsiooniliste loosungitega. ... Kalinin külastas Tallinna ettevõtteid, käis konspiratiiv-korterites, kohtus oma rühma liikmetega, kontrollis, kuidas nad täitsid korraldusi, milliseid raskusi neil tuli võita, missuguseid küsimusi töölised nende ees esitasid, mis tuleb teha seoses ühe või teise sündmusega vabrikus ja tehases." 2)

M.I. Kalinini poolt rajatud võitlusrinde tegevus ilmneb juba selgelt 1905-nda aasta sündmustes. Enne jaanuarikuu üld-

---

1) Kurtšavov, I., M.Kalinin Tallinnas, lk.15.

2) sama, lk.32.

streiki tegutses Tallinnas VSDTP keskring, mille liikmeteks olid vabrikutöölised. A.M.Lutheri puutööstusest kuulus keskringi Lekner[1]. Peale selle oli A.M.Lutheris olemas ka oma pörandaalune ring, kuhu kuulusid aktiivsed töölised Kuhlmann, Repmann ja Körv.[2] VSDTP keskringi körval tegutses veel haritlaste sotsiaaldemokraatlik ring, kes nimetas end VSDTP Tallinna komiteeks. Kahe ringi vahel sidemepidajaks oli Anatoli Dubois.

Kui teade 1905-nda aasta 9.(22) jaanuari verisest massiroimast jõudis Tallinna, võeti see tööliskonna poolt kutsena liituda ühiseks võitluseks ekspluateerijate vägivalla vastu. VSDTP Tallinna keskringi poolt koostati üldstreigi plaan,mille teostamisest võtsid aktiivselt osa keskringi liikmed Dubois, Donner, Palk, Lekner (A.M.Lutherist).[3]

Streigiliikumist alustati "Dvigatel'is" 12.jaanuari hommikul tööliste töölekogunemisel. "Postimees"[4] kirjutab jaanuarikuu üldstreigist, et pärast seda, kui "Dvigatel'i" töölised olid töö seisma pannud, "Siis on nad Lutheri vabrikusse läinud,sinna sisse tunginud, vile hüüdma pannud, tuled ära kustutanud,masinad seisma pannud ja auru kateldest välja lasknud. "Välja, välja köik!" on terves vabrikus igal pool hüüd kajanud. Väljas on köik naistöölised koju kästus minna, kuna meestöölised rongi kaasa on kutsutud."[5] "Lutherist" liikusid töölised edasi "Mayerisse" jne.[6]

---

1) 1905. aasta Eestis, lk.103.
2) sama, lk.106.
3) sama, lk.103.
4) Tallinna ajalehtedes puudub üldstreigi lähem käsitlus,kuna streigist võtsid osa ka trükitöölised.
5) "Postimees",1905.a. Nr.10 (14.jaan.), lk.3.
6) "A.M.Lutheri puutööstuse"tööline Eduard Misler, kes 1905. aasta sündmused "Lutheri" töölisena kaasa elanud, täpsustab "Postimehes" toodud sündmuste kirjeldust ja nimelt, et "Dvigateli" töölised köigepealt streigile kaasa tömbasid Põhja Paberi ja Puupapivabriku töölised ja siis "Lutherisse" suundusid.

Samal päeval peeti Tallinna vabrikutööliste üldine koosolek "Krulli" ja "Balti Puuvillavabriku" vahel asuval heinamaal. Koosolekul moodustati komisjon, kes pidi esitama tööliste nõudmised kubernerile. Komisjon koosnes üksikute vabrikute esindajatest, kelledeks oli välitud peamiselt vanemad töölised ja kes, peale "Lausmanni" esindaja Press'i, olid parteitud.[1] "Lutheri" esindajateks komisjonis olid Saks ja Mekler. Samast komisjonist kujunes hiljem Tallinna Töölisvanemate Nõukogu.

Oma tegevuselt palju radikaalsem oli pörandaalune partei organisatsioon, kuhu kuulusid nooremad töölised. Keskringi tegevus jäi ka edaspidi konspiratiivseks ja avaldus laiemalt lendlehtede väljaandmisega. Esimestes lendlehtedes selgitati üldiselt olukorda ja näidati töölistele nende osa eelseisvas võitluses. Lendlehes "Rahvale" on esitatud järgnev vaimustav kaasakutse võitlusele: "Oma rahvast orjaküitkest peasta, oma rahva elu uuendada - see suur õnn on meile osaks saanud, meile - Venemaa töölistele. Köikide silmad on praegusel ajal meie peale pöördud."[2] Teises lehdlehes, pealkirjaga "Köige ilma töölised ühendage endid" öeldakse: "Seltsimehed! te teate, et terves suures riigis vabaduse vaim lehvima on hakanud, mis ka meie maale on jõudnud. Linnades nõuavad töölised palga kõrgendust, tööpäeva lühendamist jne. ... Ei ole sõdadel lõppu ega elu paranemist loota, kui väevõimu valitsus ei lange! "[3]

12. jaanuari õhtul VSDTP keskring pidas oma koosoleku "Lutheri" töölise Kuhlmanni korteris, kus oli koos umbes 30 inimest. Koosolekul valiti streigiabistamiskomisjon (ka Kuhlmann kuulus sinna koosseisu) ja otsustati "Mayeris", kus tööd oli veel jätkatud, töö tingimata katkestada.[4]

---

1) 1905. aasta Eestis, lk. 103.
2) Proletaarne revolutsioon Eestis, I, lk. 28.
3) sama, lk. 30.
4) 1905. aasta Eestis, lk. 103.

Neljapäeval, 13.jaanuaril jätkus üldine streik Tallinna tehastes. Asekuberner oli teatanud töölistele, et töö peab algama endiste tingimustega ja alles siis võivad töölised saadikud valida, kes esitaksid tööliste soove kubernerile.[1] Töölised otsustasid tööd mitte alustada.

Reedel, 14.jaanuaril saadeti saatkonnad vabrikute valitsuste juurde. Töölised kogunesid Lausmanni heinamaale. Mõned vabrikud olid lubanud pisut järel anda ja kergendusi teha, "Lutheri" administratsioon keeldus aga igasugusest järeleandmisest. Kui koosoleku ajal saabus teade, et "Lutheri" vabrikus auru üles tehakse, ruttasid töölised kohale ja lõpetasid siin töölehakkamise katse.[2]

Laupäeval, 15.jaanuaril suundusid töölised "Mayerisse", et katkestada siin alanud tööd. Paldiski maanteel raudteeülesõidu juures toimus vabriku kaitseks saadetud sõjaväeosaga kokkupõrge, mis lõppes tööliste tulistamisega ning mitme töölise surmamisega.

Kuigi esmaspäeval, 17.jaanuaril alustati Tallinna vabrikutes uuesti tööd, jätkusid siiski koosolekud ja jäädi endiste nõudmiste juurde. Kubernerile esitatud soovid hõlmasid 14 punkti, nende seas töölisvanemate valimisõiguse rakendamine, vahekohtu moodustamine ja streigipäevade eest tasusaamine.

Nii valitsuseesindajad kui ka vabrikute omanikud ei mõelnudki tõsiselt lahendada tööliste soove. Seda mõistsid peagi töölised ning selles õhkkonnas algas 17.veebruaril 1905. aastal uus streik Tallinna suurematest vabrikutes.

Juba jaanuaris otsustas VSDTP Tallinna Keskring moodustada vormiliselt Tallinna Komitee. Ka Tallinna Komitee tegevusest

---

1) 1905. aasta Eestis, lk.157
2) sama, lk.158.

võttis osa A.M.Lutheri puutööstuse tööline Kuhlmann. See pidi kahtlemata mõju avaldama vabriku tööliskonna klassiteadvuse kjunemises. Näitena sellest on vabrikus Vabrikukomitee valimine koosseisus Kuhlmann, Kärak, Saks, Kaarmann, Palu (hiljemini ka Inslermann).[1]

Tallinna Komitee esimeseks sammuks uuesti puhkenud streigi puhul oli lendlehtede abil töölistele olukorra selgitamine ja neid ühiselt võitlema kutsumine püstitatud nõudmiste eest. Lendlehes "Vennad Töölised!" öeldakse:"Röömuga tervitame meie uut streiki. ... Teie näitate oma streigiga, et te mitte enam möned lapsed ei ole - ja eneste vale lubamistega petmist mitte karistamata ei jäta. Teie näitasite, et teie oma poliitilisi ja majanduslisi nõudmisi, mis te jaanuari päevade sees ette panite, mitte unustanud ei ole, niisama nagu te oma vendade tööliste timukate läbi ära valatud ilma süüta verd unustanud pole, ja et ainult täieline poliitiline ja majandusline vabadus teid rahustada võib ..." [2] Järgneb üleskutse võidelda järgmiste nõudmiste eest :

1. Isevalitsuse kukutada ja rahvasaadikute kogu kokku kutsuda,
2. söda lõpetada.
3. tööliste volinikest ja vabrikantidest komitee asutada, kes "vabrikute ja tööstuse asutustesse puutuvad tingimused kokku seavad",
4. tööpäev lühendada kaheksa tunnile.

"Kostku siis teie hääl ikka valjumalt nende õiglaste nõudmiste eest ja ärge jätke mitte enne oma vaenlast rahule, kuni ta teie nõudmised täitnud on.

"Kadugu ainuvalitsus! Elagu üleüldine streik! Elagu

---

1) 1905. aasta Eestis, lk.106
2) Proletaarne Revolutsioon Eestis, lk.33.

sotsialismus ! Elagu poliitiline vabadus!" [1]

Veebruaristreigiga 1905. aastal kindlustasid Tallinna töölised endale 10-tunnise tööpäeva ja töölisvanemate valimisõigused. A.M.Lutheri puutööstuse töölisvanemate määrused on kinnitatud 18.veebruaril 1905.aastal.[2] Töölisvanemate instituudil oli suur tähtsus töölisklassi iseteadvuse arengukäigus kui ka tootmiskogemuste omandamises.

Jaanuari- ja veebruaristreigi mõju klassijõudude vahekorrale peegeldub ka ilmekalt A.M.Lutherinpuutööstuses rakendatud trahvirežiimis, mis nähtub alljärgnevast tabelist.

A.M.Lutheri puutööstuses võetud trahvid 1905. aastal [3]

kuu	rikutud töö eest	puudumise eest	korrarikkumise eest	kokku	väljamaksud
jaan.	1.97	-	-.30	2.27	147.32
veebr.	10.98	3.91	3.04	17.93	219.67
märts	--	--	--	--	116-55
aprill	4.24	5.45	2.55	12.24	89.-
mai	4.17	10.42	10.60	25.19	116.45
juuni	3.64	9.75	7.52	20.91	144.66
juuli	10.39	9.95	10.50	30.84	163.90
aug.	8.61	5.59	8.68	22.88	194.85
sept.	5.95	6.-	5.54	17.49	161.35
okt.	1.08	3.57	2.45	7.10	189.25
nov.	0.08	2.72	7.87	10.67	230.70
dets.	0.43	2.-	-.93	3.36	135.93
kokku	51.54	59.36	59.98	170.88	1.909.63

1) Proletaarne Revolutsioon Eestis I, lk.33.
2) RAKA, f.nr.206, nim. A-1, E.kub.val. vanem vabrikuinspetor, sü.68, leht 70.
3. ORKA, f.nr.1568, nim.l., A.M.Lutheri puutööstus, sü 51, leht 40-57

1. mai pühitsemine, massikoosolek 22.mail, Valdeki metsas, 24. juunil Mustamäel ja 24. juulil Rahumäel - olid märkimisväärseteks sundmusteks nii "Lutheri" kui ka kõigi teiste Tallinna vabrikute töölistele.

22. mail toimunud massikoosoleku puhuks koostatud lendleht "Kõigile Tallinna töölistele" iseloomustab ilmekalt sellal valitsenud õhkkonda töölisliikumises ja klassijõudude vahekorda. Lendlehes kirjutatakse:

"Öeldakse: Tehke oma majanduslise järje parandamiseks, mis te tahate, - jumala pärast ärge rääkige aga poliitikast, ärge nõudke poliitilist vabadust... Nii rääkis keiser ise Peterburi töölistele isegi peale seda, kui ta nende seltsimeeste verega Peterburi uulitsad oli punaseks värvinud. Nii rääkis meile ka senator Schilowsky: selle narri komisjoni esimees, mis Venemaa tööliste küsimust selgitama pidi - kui tööliste asemikud oma isiklise vabaduse puutumatust ja tööliste klassi politikalise seisukorra avaliku läbi arutamise alla võtmist nõudsivad, niisama rääkis ka kuberner Lopuhhin Tallinna tööliste vanematele, keda ta selleks oma juurde oli kutsunud, et kõiki Tallinna töölisi politikaliste meeleavalduste toimepanemise eest hoiatada. ... Seltsimehed! Omal ajal rääkis Vene valitsus töölistega teisiti, veidi selgemini. Minister Witte, näituseks, kuulutas ühes omas ringkirjas vabrikute inspektoritele, et isegi tööliste seaduslised nõudmised siis täitmata jäävad, kui neid seadusvastasel teel, s.o. seaduse järele kuritegudeks peetavate streikide abil ette pandakse. ... Kas võib aga seal, kus ühest küljest tööliste streigi peale, kui kuriteo peale vaadatakse, teiselt poolt aga kõiksugu kapitalistide ühisusi kõigest jõust toetatakse ja edendatakse, klasside võitlusest ühesuguste sõjariistatega juttu olla? ... Kas on võimalik seal tööpäeva lühendamise eest võidelda, kus peremehed räägivad, et tööpäeva lühendamine mitte nende, vaid valitsuse asi olevat, kus aga valitsuse asemikud omakorda vastavad, et see peremeeste asi olevat. Nii oli ju lugu ka meil Tallinnas jaanuari ja veebruari kuu streikide ajal...
... meie ei hakka enam oma vaenlastega sõgesikku mängima, meie kuulutame talle avalikult: "Meie võitleme politikalise vabaduse eest, maksku see mis maksab. Meie ei palu omale mitte armuandeid, meie nõuame oma õigust !
..... Kadugu isevalitsus ! - Elagu demokraatlik vabariik ! " 1)

---

1) Proletaarne Revolutsioon Eestis I, lk.36j.

Uus tõus 1905. aasta töölisliikumises algas oktoobris. 13. oktoobril puhkes Tallinnas raudteelaste streik, mis laienes 14.oktoobril üldiseks streigiks. Laupäeval, 15.oktoobril olid Tallinna vabrikute töölisvanemad koos "Estonia" saalis ühes linnavalitsuse esindajatega. 16.oktoobril toimus Lausmanni heinamaal ülelinnaline tööliste koosolek. Kuna linnavalitsusse ja kuberneri juurde saadetud saadikute tagasitulek viibis, siis suundusid töölised turuplatsile, kus kergem oli sidepidamine saadikutega. Tööliste nõudmised olid :

1. poliitiliste vangide vabastamine
2. streikijatele rahalise toetuse maksmine,
3. rahu ja julgeoleku kindlustamiseks relvade andmine töölistele.[1]

Videvi ku algul saabusid saadikud linnavalitsusest tagasi ja olid aruannet esitamas, kui ilmus sõjaväeosa, kes rivistus Kohtumaja-poolsele turuservale. Töölised ei aimanud sellest midagi halist kurja. Täiesti ootamata järgnes 16.oktoobri massimõrv, mille ohvriks langesid "Lutherist" töölised August Arno, Jakob Preismann, Priidik Viitra, Karl Herjam ja Hans Hindrea.[2]

Pärast 16. oktoobri sündmust kerkis küsimus relvastatud ülestõusu korraldamisest. Kogu partei organisatsioon jagati 4 rajooni: Dvigateli, Lutheri, Kopli ja nn. Linna-rajooni. Igal rajoonil oli oma rajoonikomitee.[3] 8.detsembril algas Tallinna Komitee üleskutsel Tallinnas üldstreik.

10. detsembril väljakuulutatud sõjaseadus ja sellele järgnenud reaktsioon lämmatas töölisliikumise 1905. aasta puhangu.

---

1) 1905. aasta Eesti, lk.68
2) OKKA, f.n.1568, nim.l., A.M.Lutheri puutööstus,sü.48, l.54.
3) 1905. aasta Eestis, lk.112.

1906. aastal valitsevate tingmuste kohaselt püüti klassivõitluses kasutada legaalseid organisatsioone. Tallinnas kutsuti ellu esimesed legaalsed töölisorganisatsioonid ametühingute liinis. Esimesteks ametiühinguteks siin oli Tallinna Metallitööliste Ühisus, asutatud 18. septembril 1906. aastal ja Tallinna Puutööliste Ühisus, asutatud 19. novembril 1906.aastal.

Kuigi ametiühingud olid mõeldud peamiselt tööliste majanduslike huvide eest võitlemiseks, omasid nad ka poliitiliselt, kui legaalsed töölisorganisatsioonid, järgnevail reaktsiooni aastail suurt tähtsust. "... legaalsed organisatsioonid olid partei pörandaaluseile organisatsioonidele nagu varjuks ja rahvahulkadega sidepidamise vahendiks. Selleks et rahvahulkadega sidet säilitada, kasutasid bolševikud ametiühinguid ja muid legaalseid ühiskondlikke organisatsioone..." [1]

Näitena, kuidas ametiühingulisse majanduslikku võitlusse pöimus poliitilise võitluse sugemeid, võiks nimetada Tallinna Puutööliste Ühisuse kirjastusel 1908. aastal ilmunud J.Vinnaja "Palgatööline ja elu-ülespidamine." Kuigi üldiselt köneldakse siin Tallinna tööliste palgaoludest, on Marxi 1864. aastal ~~[illegible]~~ euroopa rahvastele läkitatud üleskutse tsiteerimine kahtlemata kaugemale ulatav.[2]

1908. aastal toimusid A.M.Lutheri puutööstuses mitmel puhul osalised streigid. 12.jaanuaril alustas 36 liimimisosakonna töölist streiki, kuna vabriku valitsus oli vallandanud nimetatud osakonnast 2 töölist. Töölised nõudsid vallandatud töökaaslaste tööle tagasivõtmist. Streik lämmatati streikijatele töölistele töölepingu ülesütlemisega. Kui 14.

---

1) Partei ajaloo lühikursus, lk.133.
3) Vinnaja, J., lk.24j.

jaanuaril tööd uuesti alustati, ei ilmunud 9 streikijat töölist enam ise tööle ja 6 vallandati lõplikult vabriku valitsuse poolt.[1]

14. märtsil 1908. aastal keeldusi kastiosakonna töölised tööd alustamist. 16.märtsil osa kartongiosakonna töölisi. Streikijatele töölistele öeldi ka seekord töölepingud üles 1893. aasta Tööseadus § 104 järgi (töölepingu lõpetamine mõlemite poolte kokkuleppel).[2] Sama kordub 4-6. juulil streikinud kastiosakonna töölistega ja 10-11. juulil streikinud kartongiosakonna töölistega.[3]

18.oktoobril 1908. aastal teatab vabriku valitsus töölistele, et vastavalt Tallinna Vabrikantide Ühingu otsusele trahvitakse 16. oktoobril töölt puudunuid, kuigi küll poole päevapalga ulatuses ja mitte üle 50 kopika suuruses summas.[4] A.M.Lutheri puutööstuses 1908.aastal oktoobris võetud rahvid rubla 320.92 suuruses summas näitavad, et enamus töölisi pidasid 16.oktoobril leinapäeva ka leinapühana.[5]

Järgnevatel aastatel suurenes veelgi reaktsiooni surve töölisliikumise lämmatamiseks. 1910.aastal suletakse isegi tööliste legaalsed organisatsioonid - ametiühingud.

Kuid reaktsiooni võiduröök taandus peagi uue töölisllikumise tõusuga. 6.märtsil 1912. kirjutas J.V.Stalin proklamatsioonis "Partei eest!"[6]:" Elavnemine tähtsamates tööstusharudes ja kapitalistide kasumite kasv rööbiti tööliste reaalpalga langemisega; kodanluse majanduslike ja poliitiliste organisatsioonide vaba arenemine rööbiti proletariaadi legaalsete ja illegaalsete organisatsioonide vägivaldse purustamisega; ...Kõik see pidi paratamatult mõjuma töötavaile kihtidele ja eelkõige proletariaadile nende huvi ärkamise mõttes poliitilise elu vastu."[7]

---

1) RAKA.f,nr.209,nim.A-1,E.kub.3.jaosk.v.-inspektor,sü80,leht 70
2) RAKA,f,nr.206,nim.A-1,E.kub. v.v.-inspektor,sü.68,l.106
3) sama, leht 109
4) sama, leht 98
5) ORKS, f.nr.1568,nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus,sü.51,leht 66.
6) proklamatsioon levitati lendlehtedena 6000 eksemplaris 18 kohta, sealhulgas rida suuremaid keskusi.
7) Stalin J.V. Teosed II. Tallinn,1947.

1913. aastal toimusid A.M.Lutheri puutööstuses mitmed osalised streigid. Trahvid "töölt puudumise eest" oktoobris 1913. tõusid erakordselt kõrgele. Ka "Korra rikkumise" eest määratud trahvide summa tõusis järsku 1913. aastal. 1914. aastal on näha vabriku siseelus erakordseid rahutusi veebruaris (trahve "korra rikkumise eest rubla 411.11), mais (trahve "korra rikkumise eest rubla 523.33) ja juunis (trahve korra rikkumise eest rubla 603.51).

Vabriku sisekorra peegeldusena on toodud järgnevalt 1908 - 1914 aastatel võetud trahvide analüüs.

1908 - 1914 aastatel A.M.Lutheri puutööstuses võetud trahvide jagunemine trahvipõhjuste järgi.[1]

aasta	rikutud töö eest	puudumise eest	korra rikkumise eest	kokku	
1905				170.88	
1906				172.69	
1907				178.34	
1908	57.77	379.52 +)	61.60	498.95	+)oktoobris 320.92
1909	70.57	107.95	82,02	260.64	
1910	83.57	118.47	95.24	297.28	
1911	107.54	304.91	105.52	523.67	
1912	99,80	528.69	134.55	763.49	
1913	61,48	600,51	635,24 +)	1.297.63	+)oktoobris 534.90
1914	14.73	454.80	1.614.62	2.144.15	+) sellest kuni 1.aug
1915				76.46	2.138.75
1916				119.48	
1917				1.80	jaanuaris

Suureks sammuks tööliskassi isetegevuse arengus oli vabrikute haigekassade organiseerimine. A.M.Lutheri puutööstuse tööliste haigekassa põhikiri kinnitati 21septembril 1913.aastal.[2] Haigekassal oli õigus omada varandusi ja omas iseseisva asjaajamiskorra ning ruumid. Kassa liikmeteks olid kõik palgalised

---

1) ORKA,f.nr.1568,nim1.,A.M.Lutheri puutööstus,sü.51,leht40-82

2) RAKA,f.nr.209,nim.A-1,E.kub. 3.jaosk.v.-inspektor,sü.118, leht 2.

töötajad. Haigekassa juhatus koosnes 7 liikmest, nendest 3 nimetati vabriku valitsuse poolt ja 4 valiti haigekassaliikmete üldkoosolekul. Haigekassa sissetulek koosnes 1/3 osas tööliste osamaksudest (1-2% palgast vastavalt peakoosoleku otsusele) ning 2/3 osas ettevõtte juurdemaksus.

1.aprillil 1914. aastal oli A.M.Lutheri Haigekassal 2283 liiget. Sõja puhkemisel 1914. aastal katkes ajutiselt haigekassa tegevus kuni märtsini 1915. 1919. aastal ühendati A.M. Lutheri Haigekassa Tallinna Ühise Haigekassaga.

I Imperialistliku Maailmasõja puhkemisel vallandati A.M. Lutheri puutööstuses alates 26.juulist (8. aug.) kõik töölised. [1] Kuigi 1914. aasta novembris alustas vabrik osalise koormatusega uuesti tööd, oli töölisliikumine siiski sellega tugevasti halvatud. Uus jõuline klassivõitluse puhang algas 1917. aastal.

3. Jooni klassivõitlusest A.M.Lutheri puutööstuses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja teostamise ajajärgul Eestis - 1917.a. märtsist kuni 1918.a. veebruarini.

Juba 1917. aasta jaanuaris on tunda klassivõitluse pinge tõusmist A.M.Lutheri puutööstuses. Vabriku juhatuse koosolekul 20.jaanuaril 1917. aastal teatas vabriku valitseja ins. Fr. Staszewicz, et mööbliosakonna töölised nõuavad sõjalisatasu kõrgendamist ja tööpäevanlühendamist laupäeviti 7 1/2 tunnile 10-tunnise normaalpäeva tasuga. [2] Vabriku juhatus tõstis küll

---

1) RAKA, f.209, nim. A-1,E.kub.3.jaosk.v.-inspektor, sü.80,leht 105.

2) ORKA, f.,nr.1568, nim. 1., A.M.Lutheri puutööstus, sü.82,l.127.

söjalisa protsenti 50-lt 65-le, laupäevane tööpäev jäeti aga endiselt 8 1/2 tunnile vähendatud töötasuga.

Murrang toimus Veebruari - revolutsioonile järgnenud märtsistreigiga. A.M.Lutheri juhatuse koosolekul 18.märtsil teatas juhatuse esimees M. Luther, et seoses revolutsiooniga oli vabrikus streik 2. - 4.märtsini ja et tuli nõustuda tööliste järgmiste nõudmistega:

1. 8.-tunnine tööpäev, algusega kell 7 hommikul kuni kella 16. õhtul, lõunavaheajaga kell 11-12.
2. vabriku juurde töölistele söögiruumi korraldamine,
3. tükitöö tasudele 25% kõrgendust,
4. tasumaksmine streigipäevade eest (2., 3. ja 4. märts) poole palga ulatuses,
5. töölisvanemata valimine osakondade kaupa, läbirääkimiste pidamiseks vabriku valitsusega,
6. trahvide kaotamine,
7. kahekordne tasu ületunni töö eest
8. palkade nivelleerimine vastava tööala keskmisele nivoole.[1]

Tegelikult toimus Tallinnas päevadel 2.-4. märtsini palju enam kui lihtne streik eelpool leotletud nõudmiste vaimus.

"2. märts oli vana korra kukutamise päevaks Tallinnas. Juba hommikul peeti tehaseis miitinguid. Keegi ei töötanud. Kõiki valdas suur vaimustus. Kõik tungisid tänavale. Kõigist linnaäärtest hakkasid turu poole kokku voolama arvukad töörahva kolonnid. Kolonnide kohal lehvisid punased lipud." [2]

"Tööliste ja soldatite ülestõusu edu Tallinnas soodustas sündmuste kiire lahenemise kogu Eestis." [3]

---

1)ORKA, f.nr.1568, nim. 1., A.M.Lutheri puutööstus,sü.82,l.133.
2)Sepp, J., lk.11
3) sama, lk.13.

A.M. Lutheri puutööstuses toimus märtsis elav töölisorganisatsioonide kindlustustöö. 16.märtsil toimus A.M.Lutheri Haigekassa ruumes töölisvanemate koosolek. Töölisvanemate nõukogu esimeheks valiti Tallinna tööliskonnas aktiivse klassivõitlejana hästi tuntud A. Putk, abiks J.Heidepark.[1] 21märtsil kutsui uuesti ellu 1910. aastal suletud Puutööliste Ametiühing. Asutamiskoosolek toimus " pritsimaja" saalis umbes 400 töölise osavõtul. Ühingu juhatajaks valiti Hernesaks ja abiks Putk. [2] Koosolekul anti ka üldisest poliitilisest olukorrast väga klassiteadlik ülevaade. 24.märtsil toimus A.M.Lutheri Haigekassa volinike valimine. Volinikeks valiti enamuses sots.-dem. partei kandidaadid.

"Geniaalse analüüsi pärast veebruari kujunenud olukorrast ja revolutsiooni edasise arendamise programmi andis oma aprilliteesides bolševike juht V.I.Lenin." [3] Veel 23.märtsil (5. apr.) koostati Tallinna bolševike organisatsiooni üld - koosolekul resolutsioon, milles öeldi, et ""kuni töelise rahusõlmimise võimaluse selgumiseni on tarvis jätkata kaitsesõda."" [4] Lenini aprilliteesid andsid parteile uutes võitlustingimustes uue orientatsiooni, mis kajastus peagi laiades töölismassides. 25. aprillil "Lutheris" toimunud üldkoosolekul võeti juba ühel häälel vastu otsus, kus nõutakse kohese rahuläbirääkimise alustamist ja keisterlike lepingute avaldamist. [5]

Ka alustati Tallinnas Punakaardi organiseerimistööd. Juba 1. mai rongkäiguks oli Tallinnas moodustatud Punakaardi salk. Kuid alles pärast juulipäevi algas Punakaardi töeline orga-

---

1) Kiir, 1917, nr.2 (22.märts v.k.) lk.3.
2) sama.
3) Sepp, J., lk.17.
4) sama, lk.20 /tsitaat "Tallinna Nõukogu Teataja'st" 28.märtsist (10.aprillist) 1917/
5) Kiir, 1917, nr.27 (27.aprillist v.k.) lk.3.

niseerimine. 4. juulil peeti Harjumäel tööliste koosolek, kus esines Kingissepp selgitava kõnega, miks peavad nad relvastama. Järgnevatel päevadel algas Tallinna vabrikutes hoogus värbamine Punakaarti. "Salgad loodi ühe suurtehase baasil ning sellega liitusid juba vähemate käitiste töölised. Nii oli olemas "Dvigateli", "Lutheri" ja Kalamaja rajooni salgad."[1] "Lutheri" rajooni salka juhtis juba varem nimetatud A.Putk.

Edaspidised sündmused arenesid paralleelselt ja tihedas seoses Venemaa üldiste poliitiliste sündmustega. Siinkohal tuleb rõhutada, et Tallinna tööliste kiire ja energiline tegutsemine Oktoobrirevolutsioonipäevadel oli olulise tähtsusega revolutsiooni võidu kindlustamises.[2]

"10.novembril tuli Tallinnas kokku töölisvanemate nõukogu, kes valis komisjoni, mida nimetati ajutiseks täitevkomiteeks tööliskontrolli teostamise alal. ... Ajutisele täitevkomiteele tehti ülesandeks ellu viia Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee otsus tööliskontrolli kohta, võideldes vabrikantide ja kapitalistide sabotaaži vastu ning panna käitistes maksma range distsipliin." [3] Nõukogude võimu edaspidisel teostamisel oleksid tööliskontrolli funktsioonid läinud üle tööstuse uue juhtkonna kätte, aga saksa okupatsioon katkestas siin uue sotsialistliku tööstuse arengu.

4. A.M.Lutheri puutööstus Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja ajajärgul - 1918 -1920 veebruar.

Uus reaktsiooni surve ja kannatuste periood algas töölistele Saksa okupatsiooniga Eestis. "Saksa okupatsioon pillas Eesti vabrikuproletariaadi laiali ja hävitas kõik suuremad tööliste koondumiskohad. ... See katastroof tabas kõige rängemini just suurettevõtteid ja just neid tööstusharusid, mille töölised on eesti töörahva klassivõitluses alati juhtivat osa etendanud. Mètalli-

---

1) Sepp, J., lk.33
2) sama, lk.46
3) sama, lk.69.

tööliste arv langes 90,1%, puutööliste arv - 71,4, kiutööliste arv - puuvillatööstuses 70,8% ... "[1]

28. veebruaril 1918 A.M.Lutheri juhatuse koosolekul M.Luther teatas, et on katkenud transpordivõimalused, sidemed pankadega ja vabriku produktsiooni turustamise võimalused ning sellega seoses on antud korraldus vabrik seisma panna ja töölistele ning osa meistritele lõpparve anda arvates 27. veebruarist.[2]

Veel 22.märtsil teatas M. Luther juhatuse koosolekul, et pankades puuduvad maksuvahendid, mistõttu seisavad maksmata ka töötasud vallandatud töölistele. 26. märtsist on teade maksuvahendite saamisest ja järjelikult alles siis võis teostuda saamata töötasude väljamaksmine.

Aprillis/mais algas A.M.Lutheri puutööstuses küll uuesti töö, kuid ainult piiratud ulatuses.

Hoolimata tööstustööliste arvu suurest langusest jätkus klassivõitlus Tallinna tööliskonna poolt. Ometi olid võitlusjõud tugevasti piiratud, mis ei jätnud mõju avaldamata võitluse tagajärgedele.

12.-13. septembril algas Tallinnas üldstreik. Petrogradis ilmuv "Tööline" avaldas streigist järgmisi üksikasju:

""Mõne nädala eest esitasid Tallinna töölised vabrikantidele nõudmised töötasu tõstmiseks. Peremehed vastasid ähvarduste ja kümnetunnise tööpäeva sisseseadmisega. Vastuseks esitasid töölised ühise nõudmise, ähvardades vastasel korral ühepäevase streigiga. Vastust ei tulnud... Vabrikuis ja tehaseis kuulutati välja üldstreik... "[3]

---

1) Kingissepp, V., lk.66 j.
2) ORKA, f.nr.1568,nim.l., A.M.Lutheri puutööstus,sü.82,l.150
3) Sepp, J., lk.92

Oktoobris elavneb tunduvalt töölisliikumine. ""Kommunistlik propaganda on viimasel ajal haaranud kogu Eestimaa. 29.Oktoobril (v.k.järgi 16.okt. O.K.), tsaari kuulide läbi 1905. aastal hukkunud seltsimeeste mälestuspäeval, andis Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee välja üleskutse eesti töörahvale, milles kutsuti katkestama sel päeval töö ja korraldama miitinguid hukkunud seltsimeeste mälestuseks ning protestimiitinguid saksa okupantide surve ja valge terrori vastu. 12.novembril lasti miitinguil könelda ainult kommunistide esindajail." ("Žižn Natsionalnostei" nr.3, 24.novembrist 1918.) [1]

Saksa keisririigi kukutamisega 8.novembril algas Tallinnas streik, mis kestis 12.novembrini. Streikisid "Dvigatel", "Luther", "Tselluloos" jne. kokku 6585 töölist. "12.november on ajaloolises tõenduseks, et töölisklass juba kodanliku valitsuse hälli juures seisis leppimatu vaenulisena." [2]

20. novembril toimus streik maapäeva vastu ja nõukogude valitsuse poolt.

Punaarmee osad olid tunginud Rakvereni ja Tartumaa piiridesse kui Inglise laevastik jõudis Tallinna reidile. Eesti kodanluse poolt võeti kutsutud ja oodatud inglased vastu muusika ja lilledega. Tallinna tööliskond aga avaldas oma "tervituse" kodanluse päästjatele 17. detsembri streigiga ja hüüdega: "inglased välja!" [3]

M.Luther teatas vabriku juhatuse koosolekul 21.dets. 1918.a. et töölised 17. detsembril keskpäeval töö katkestasid. Edasi teatas ta, et töölepingud juba 9.detsembril üles öeldi 23.detsembriks ja et vabrik suletakse määramatuks ajaks. [4]

---

1) Sepp, J., lk.93
2) Kingissepp, V., lk.75.
3) sama, lk.89.
4) ORKA, f.nr.1568, nim. l.,A.M.Lutheri puutööstus,sü.82,l.164.

Tallinnas oli detsembri lõpul oodata kodanliku valitsuse kukutamist. A.M.Lutheri juhatuse esimees M.Luther teatas 28. detsembril 1918 , et ta kavatseb juhatuseliikme K.Tönisson'iga Tallinnast lahkuda. Juba varem olid lahkunud juhatuse liikmed D.Schilling ja O.Ingmann. Vabriku valitsemiseks moodustati komisjon koosseisus : F.Staszewicz, Fr.Holm, J.Tamberg, V. Vesterberg ja R.Böttker. Tähtsamad äridokumendid pidi evakueeritama Tallinna Inglise konsulaati.[1)]

Ainult välismaiste imperialistide abiga kindlustas eesti kodanlus endale võimu. Töölistele algas aga veelgi raskem ekspluateerimise ajajärk.

5. Kapitalistliku ühiskonna kriisi väljendusi A.M.Lutheri puutööstuses. Kodanluse diktatuuri ajajärgul - 1920 - 1940.

Eesti kodanluse püüdeks oli taastada tsaariaegne ekspluateerimise režiim. Esimeseks sammuks selles oli trahvirežiimi kehtestamise katse.

1921.aastal koostatud A.M.Lutheri sisekorramäärustik sisaldas ka trahvide tabeli, mis kinnitatud I jaoskonna Töökaitse komissari poolt 2.septembril 1921. aastal. Ettenähtud trahvimäärad ulatusid 5 - 20 margani, seejuures piiratud 1/3 päevapalgaga. Trahvisummad pidid laekuma Haigekassa arvele.[2)]

Sellal, kui A.M.Lutheri vabriku valitsus valmistas rakendama uue sisekorramäärustikuga koos ka trahvirežiimi, oli "Ilmarises" (direktor Joh. Laidoner) juba esitatud töölistele trahviraamatud. Algas Tallinna tööliskonna äge võitlus vabrikantide katse vastu kehtestada uuesti trahvirežiimi.

---

1) ORKS, f.nr.1568, nim. l., A.M.Lutheri puutööstus, sü. 82, l.165.

2) ORKA, Eesti Mehaanilise Puutööstuse A.-S. A.M.Lutheri sisekorra määrused.

Ajakirjas "Töö"(5.november 1921) ilmunud artiklis "Kadugu trahviraamat" öeldakse:" Asjata oleks siin lähemalt peatada selle juures, misjaoks on vabrikantidele trahviraamatud tarvis? Vastus on lühike: nad tahavad trahvide läbi niisugust administratsiooni omavoli maksma panna, mis töölise aegamööda töölojuseks muudaks." Artikkel lõpeb üleskutsega: "Trahviraamat - kontorisse tagasi! Vanematele kohuseks teha kõikide abinõudega trahviraamatute maksmapaneku vastu üles astuda. Ja - mis peaasi! Üleüldistel koosolekutel vanematele kindel tõotus anda neid vankumata toetada võitluses trahviraamatute vastu! Kadu trahviraamatule ! - olgu tööstuse tööliste üldiseks hüüdsõnaks. Mida isegi Seckendorff ei julgenud, sellest peab ka Päts oma sõrmed tagasi tõmbama . . ."[1)]

Vastavalt ülaltoodud üleskutsele A.M.Lutheri puutööstuse töölised keeldusid üksmeelselt trahviraamatute vastuvõtmisest.

Tänu tööliste üksmeele ja ägeda vastupanule oli Riigikogu sunnitud järelandmisele ja 25. novembril vastu võtma trahvide ärakaotamise seaduse. Ajakiri "Töö" kirjutab sel puhul :"Töölised tegid õieti, kui nad trahvitabelisi vastu võtmast keeldusid ja need kontorisse tagasi viisid ... Sest seaduse võeti riigikogus väga väikese enamusega vastu ja seda enamust ei oleks tulnud, kui töölised oma otsekohese tegevusega mitte ei oleks trahvitabelitele kanna peale astunud ...

Laidoner oli selle seaduse arutamisel riigikogus kõige otsekohesem mees kodanluse pinkidel.Ta pani ette trahvitabelite süsteemi laiendada ka kõigile kontoriteenijatele ja riigiametnikele".[2)]

---

1) Töö, 1921,nr.1, lk.40.
2) sama, nr. 4, lk. 50.

Ametlikult kehtis Kodanlikus Eestis 8-tunniline tööpäev. Tööaja tegelikkusesest A.M. Lutheri puutööstuses annab pildi "Meie Hääl'es" ilmunud artikkel (15. juulil 1922. aastal) "Lutheri vabriku elavatest masinatest", milles öeldakse : "Ületundide tegemine öitseb Lutheri vabriku kastijaoskonnas lopsakalt. Peale ületunnitegijate on veel liik töölisi, kes nädalas ainult korra, nimelt pühapäevaks vabrikumüüride vahelt lahkuvad. Kastijaoskonnas antakse päevas kindel norm tööd. Suure higistamisega võib sellega 8 tunni jooksul valmis saada. Elav masin tuleb esmaspäeva hommikul tööle, teeb päevas määratud töö valmis ja heidab siis vabrikusse kuskile nurka, laastuhunniku otsa või pühmekasti magama, on aeg möödas ja algab töö teises vahetuses, raputab meister ta sealt ülesse ning jälle algab töö. Sööki tuuakse neile järele. Nii kestab see kunni laupäeva ööseni." [1]

1922/23. aastal toimus A.M.Lutheri puutööstuses ka töönormide tõstmine. 1922.aasta algul oli kastijaoskonnas vineerilõikajate päevaseks normiks 75 klotsi. Kevadel suurendati seda 85-le ja 1923. aasta algul väiksematel pinkidel 115-le. Töölised, kes ei suutnud uusi norme täita, vallandati.[2]

Tallinna vabrikutööliste klassiteadvus nendel aastatel peegeldub A.M.Lutheri tööliste üldkoosolekul 19. aprillist 1923. aastal. Koosolekust osavõtjate arv oli suur. Palgaküsimust arutades, leiti, et elukallidusega võrreldes tööliste palgad isegi kõige viletsamat ülalpidamist ei võimalda. Otsustati eelneval aastal esitatud palgamäära nõuda. Töölisajakirjanduse sulgemise kü-

---

1) Meie Hääl, 1922, nr.5, lk.3
2) Tööline, 1923, 16, lk.2

simust läbi arutades, võeti vastu protestiresolutsioon ja tehti vabrikuvanematele ülesandeks valitsuselt nõuda töölistele samasugust trükivabadust, nagu seda on vabrikantidel ja teistel kurnajatel. Samuti võeti vastu protestiresolutsioon Töörahva Ühise Väerinna Riigikogu kandidaatide vangistamise vastu ja nõuti nende kohest vabastamist.[1)]

Vaatamata 1925 - 1928. aastatel kapitalistlikus maailmas toimunud ajutisele stabiliseerumisele ei paranenud oluliselt töölisklassi elutingimused Eestis. 28.aprillil 1929. aastal A.M.Lutheri tööliste üldkoosolekul vastuvõetud kirjalikus resolutsioonis peegeldub tööliste traagiline olukord, mis sunnib neid elamisvõimaluste leidmiseks rändama välja kodumaalt. Resolutsioonist öeldakse : "Et vabrikandid ei mõtle palka tõsta ja vabariigi valitsus ei taha selleks sundida, töölistel aga võimata on praeguse palgaga ära elada, tuleks valitsuse poole pöörata märgukirjaga, et tema korraldab väljarändamist nendesse maadesse, kus on võimalik maad harimiseks saada ja uut elujärge asutada ... "[2)]

Tööliste klassihuvid kannatasid pealegi Eesti töölisühingute keskorganisatsiooni Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhtivate isikute klassireetlikkuse läbi. A.M.Lutheri tööliste nimetatud üldkoosolekult konstateeriti 1-se mai rongikäigu küsimuse arutamisel,"... et Eestimaa Töölisühingute Keskliit ei ole mitte talitanud tööliste huvides, vaid on kogu aeg sahkerdanud kodanlusega, koos töötanud kapitalistidega ja jutlustanud klassivõitluse asemel töölistele kahjulikku "majandusdemokraatiat", möistab hukka (üldkoosolek - O.K.) E. Töölisühingute Keskliidu tegevuse

---

1) Töö, 1923, nr.2 (22.aprillist), lk.27

2) ORKA, f,nr.1568, nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus, sü.403,l.38

ja ei pea võimalikuks 1.mail s.o. suurel tööliste pühal kaasa minna isikutega, kes klassivõitluse on jalgade alla tallanud ja kodanlusega koos töötanud. Keskliidu eesotsas seisavad sajatuhandelistel kuupalkadel istuvad isikud, kes ei ole mitte töölis-te esindajad, vaid kodanluse kõige truimad käsikud. Seda arves-se võttes otsustab Lutheri vabriku tööliste üldkoosolek mitte kaa-sa minna E.Töölisühingute Keskliidu rongkäiguga, vaid osa võtta tööliste rongkäigust, mida korraldab Ametiühisuste Kesknõukogu ja kutsub kõiki töölisi üles sellest rongkäigust osa võtma." [1]

Ärmiselt rasketeks muutusid tööliste töö- ja elutingimused kapitalistliku maailmakriisi aastatel 1929 - 1933. Kapitalist-liku ühiskonna kõige teravamaid vastuolude väljendusi maa-ilmakriisi ajal Eestis on järgnevalt vaadeldud A.M.Lutheri puutööstuse tööliste üldkoosolekutel esitatud aruanded ja vas-tuvõetud resolutsioonid.

17. detsembril 1930. aastal tööliste üldkoosolekul võeti vastu järgmine resolutsioon, mis otsustati ühel häälel Riigi-kogusse saata: "A/S Lutheri tööliste peakoosolek, läbiaruta-des praegust majanduslikku seisukorda ja Vabariiki valitsuse poliitikat, tunnustab üksmeelselt, et tööliste majanduslik seisu-kord on väga raske. Tööpuudus ähvardab tõusta enneolemata suureks. Ehk küll majanduskriisi tõttu mõne toiduaine hind on langenud, on tööliste sissetulekud töövähesuse tõttu hulga enam langenud ja tööliste seisukord tööpuuduse tõttu kujunenud täiesti ebakind-laks. Selle asemel, et hoolitseda töörahva äraelamise võimaluste laiendamise eest, on valitsus igasugu abinõudega ainult tõstnud elukallidust suurpõllupidajate ja üksikute ärimeeste kasuks. Selle asemel, et anda tööd surele hulgale töötatöölistele, maksetakse

---

1) ORKA, f.nr.1568,nim.l., sü.403, l.35

riigikassast kümneid miljoneid juurde väljaveetavatele sigadele. Töörahvale laotakse kaela järjest uusi raskusi ja koormatusi, nagu toiduainete kõrged tollid, kavatsetav läbikäigumaks, üüriseaduse kaotamine väikekorteritelt. Kõik selleks, et vaese rahva kehva sissetuleku arvel suurendada jõukamata kihtide sissetulekuid. Sealjuures püütakse kaotada tööliste suhtes isegi need vähesed õigused, millised olid seni töölistel. ..."[1)]

1931. aasta juulis vähendati plaadijaoskonnas tööd 4-le päevale nädalas. Sama aasta 10.oktoobril vähendati üldiselt palku 10% võrra. Vabriku valitsus põhjendas seda peamiselt raske olukorraga, mis tekkinud seoses naelsterlingi langusega. 1931.aasta lõpul teatas vabriku valitsus, et vabrikus vähendatakse veelgi tööd ja sellega seoses vallandatakse osa töölisi, kusjuures mööblivabrik suletakse täiesti, kuna puuduvad tellimised Inglismaalt ja kodumaa turu tarvidus kaetus 3/4 - 1 aastaks. Samal ajal teatati ka uuest palkade vähendamisest 10% võrra.

1. veebruaril 1932. aastal vallandati 1192 töölisest kokku 286, nendest mööblivabrikust 150, kastijaoskonnast 100, plaadijaoskonnast 30 ja hoovitöölisi 6.

Alates 23. juulist katkestavad vabriku kõik osakonnad töö laupäeviti. Mõnes osakonnas seisis töö 2 päeva, mõnes isegi 3 päeva nädalas.[2)]

Samal ajal, kui Eesti töölised pidid taluma kapitalistliku kriisi kõige raskemat survet, toimus Nõukogude Liidus pidev ülesehitustöö. Ikka enam pöördusid tööliste pilgud ida suunas. 1932. aasta mais korraldas Ametiühingute Harjumaa Kesknõukogu ekskursiooni Nõukogude Liitu, millest võttis osa A.M.Lutheri tööliste esindaja Georg Valting.

---

1) ORKA, f.nr.1568, niml., A.M.Lutheri puutööstus, sü.403,l.80
2) sama, lk.112, ja sü.404, lk.2, 33.

19. juunil 1932. aastal toimunud A.M.Lutheri tööliste üldkoosolekul esines G.Valting aruandega ekskursioonist Nõukogude Liitu. Pärast aruande kuulamist "Koosolek tunnustab, et Nõukogude Liiduga ühendatud küsimused on Eesti ja kogu maailma tööliskonnale määratu tähtsusega. Töötav rahvas ootab huviga Nõukogude Liidu majanduslikku ülesehitamist ja selle kujunemist sotsialistlikuks. Sellepärast nii Eesti kui kogu maailma töötav rahvas peab olema valvel kapitalistlike riikide vpimaliku kallaletungi vastu Nõukogude Liidu senistele saavutustele, teades, et Nõukogude Liidu praegune areng kõigist puudustest hoolimata võib viia sotsialismi ülesehitamise poole kogu töölisklassi toetusel ja kogu proletaarsete jõudude toetusel. Üldkoosolek otsustab vastutervitusi saata Nõukogude Liidu kogu proletariaadile."[1]

Pärast Valtingu Nõukogude Liidu külastamist on tunda tööliste nõudmistes uut kindlustunnet. Samal koosolekul, kus esines Valting oma aruandekõnega, võeti töölisvanemata nõukogu esimehe R.Koppelmanni ettepanekul vastu resolutsioon milles nõutakse käitise kiiret sekvesteerimist juhul, kui käitise juhatus peaks jätkama töölisvaenulist tegevust. Oma seletuskirjas vabriku valitsusele 12. juulist teatas vabriku töölisvanemate nõukogu :"Töölisnõukogu peab paratamatuks, et käitise juhatus intensiivselt asuks otsima abinõusid tööliste olukorra parandamiseks ja uute raskuste ärahoidmiseks, - seni kuni käitis on praeguse juhatuse valduses,[2] on see käitise juhatuse loomulik ülesanne."[3]

---

1) ORKA, f.1568, nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus, sü.404,l.29j.
2) käitise juhatus on sõnadele "seni kuni käitis on praeguse juhatuse valduses" alla tõmmanud kahekordse punase joone.
3) ORKA, f.1568, nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus, sü.404, l.32.

27.mail 1934. aastal peetud üldkoosolekul vastuvõetud resolutsioonis väljendus tööliste soov minna seda teed, mis oli rajatud Nõukogude Liidu poolt sotsialistliku majanduselu ülesehitamisel. Resolutsioonis öeldi: "Tööstarite ja pankurite kätte ei või endiselt usaldada kapitalide kasutamist. Kapitalide kasutamine tuleb võtta riigi kätte majanduselu ülesehitamiseks." 1)

Nõuti:

1. aktsiapankade, kindlustusseltside ja väliskaubanduse riigistamist;
2. suurtööstuse ja kaubanduse esialgu riikliku kontrolli alla seadmist, tarbekorral riigistamist;
3. kapitalide väljaveo tõkestamise seaduse energilist rakendamist ja seaduse kehtestamist, mis võimaldaks teostada kaubanduse ja tööstusettevõtetes, samuti pankades, tarvilikku revisjoni ka möödunud viimaste kümne aasta eest;
4. tasumaksmise lõpetamist võõrandatud möisade eest ja väljaantud pantkirjade tühistamist;
5. majandusplaani koostamist, mis korraldaks majanduse ülesehitust kogu ulatuses ja kindlustaks tööd kõigile tööjõulistele kodanikele, seejuures eriti silmas pidades Eesti elektrifitseerimist ning tööstuse arendamist, mis oleks rajatud tööliste väljakurnamise asemel energia odavusele ja tehnilisele baasile.

Möistagi ei saanud kodanlik väitsus minna tööliste poolt soovitud suunas. Otse selle vastu kodanlik valitsus arvas õigeks sobivat eeskuju leida fašistlikust Saksamaast ja Itaaliast. Selle tulemuseks oli kapitalistliku ekspluateerimissüsteemi eluea pikendamine Eestis 6 aasta võrra.

---

1) ORKA, f.nr.1568, nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus,sü.404,lk.88.

Iseloomustavaks nähteks nendel aastatel oli poliitilise surve süvendamisega kaasuv tööliste suurenev ekspluateerimine. A.M. Lutheri puutööstuses teostati seda Lääne kapitalistlikes maades järelproovitud ja hääkskiidetud nn Bedaux-süsteemi [1] kaasabil.

A.M.Lutheris oli Bedaux-süsteemi rakendajaks "Bedaux-eriteadlane" Harford, tema abiks ettevõtte peadirektor M.Lutheri kasupoeg W.Irschick. Viimane jäi ka hiljem vabriku Bedaux-büroo juhatajaks.

Tööprotsessid tööstuses liigitati vastavalt oskuse, pingutuse ohu jne. elementidele 18 kategooriasse, märgitud tähtedega A - S. Igale kategooriale vastas eri tasumäär B-ühiku eest. Vabrikus oli igal töölisel oma tööleht, millel märgiti iga päev tehtud töö kategooria, töötundide arv, B-de üldarv, saavutis tunnis, preemia B-de arv. Kui B-de arv oli 60 ja rohkem, märgiti see musta tindiga, kui aga alla seda, siis punase tindiga.[2] Punased arvud töölehel tähendasid aga töölisele vallandamisohtu.

---

1) Nimetatud süsteem leidis esmakordselt rakendamist USA ettevõtja Ch.E.Bedaux poolt 1916.aastal. Hiljem kasutas Bedaux uut ekspluateerimissüsteemi äriobjektina Bedaux-Ühingu sildi all. Ühingu tegevuseks oli nimetatud süsteemi rakendamine kapitalistlikes ettevõtetes. Süsteem leidis kiiresti kogu kapitalistlikus maailmas suurkapitalistide poolt tõsist tähelepanu.
Bedaux-süsteemi rakendamisel määravad "Bedaux-eriteadlased" kindlaks, kui palju tööline võiks toota 1 minuti jooksul otstarbekate tööliigutustega korraliku valgustuse ja korras tööpinkide juures. Arvestatud tööhulk moodustab 1 B-ühiku. Normaalseks töötempoks loetakse 60 B-ühiku saavutamist tunnis. Puhkeaja protsent määratakse vastavalt töö iseloomule.
On selge, et esiteks B-ühiku määramine baseerub suurel määral Bedaux-eriteadlase isiklikule hinnangule ja teiseks töölisel pole võimalik möista ega kontrollida töötasu arvestamist.(vrd.U. Toovere, Bedaux süsteem käitise ratsionaliseerimisel.Konjunktuur, 1938, nr.10/11, lk.562 jj.).

2) Konjunktuur,1938, nr.10/11, lk.567. (U.Toovere).

Kuigi keeruka Bedaux-süsteemi rakendamine vabrikus nõudis mitmesuguseid lisakulusid, teenis ta ettevõtte juhatuse poole ometi täit rahulolu. Süsteemi üheks eeliseks juhatuse seisukohalt oligi tema keerukus. Esiteks suurendas see tööliste sõltuvust vabriku valitsuse esindajates, mis oli tugevasti langenud trahvirežiimi kaotamisega. Teiseks varjas rakendatud süsteem suurepäraselt ekspluateerimise süvendamist "ratsionaliseerimise" loosungi taha.

A.M.Lutheri vabriku juhatuse poolt antud andmetel tõusid tööviljakus Bedaux-süsteemi rakendamisega vabrikus 35 protsenti ja tööliste töötasu 29 protsenti.[1] Ei ole kahtlust, et tegelik vahekord oli palju suuremal määral tööliste kahjuks, sest A.M.Lutheri puutööstuses maksti ülenormi B-de eest töölistele välja ainult 75 protsenti töötasust ja pealegi suurendati B-ühikute ümberarvestamisega korduvalt töönorme.

Tööliste üldkoosolekutel on Bedaux-süsteemist korduvalt väga teravalt sõna võetud alates selle rakendamisest kuni süsteemi likvideerimiseni kapitalismi kukutamisel Eestis.

Esimest korda köneldi üldkoosolekul Bedaux-süsteemist 18.veebruaril 1934. aastal. Siis öeldi, et uue süsteemi sisu ja mõte ei ole veel selge käitise tööliskonnale, mispärast ei saa ka võtta seisukohta selles küsimuses.[2] Kuid juba 27.mail 1934. aastal peetud üldkoosolekul vastuvõetud resolutsioonis ppegeldub uue süsteemi olemus. Resolutsioonis öeldakse: "vanaduse ja invaliidsuse vastu kindlustamise teostamine on eriti vajalik Lutheri puutööstuse töölistele, sest viimasel ajal maksma pandud uus tööviis on seevõrra kurnav, et töölised ei suuda püsida kuigi kaua tööjõulistena, vaid enneaegu kokku varisevad."[3]

---

1) Konjunktuur,1938, nr.10/11, lk.574 (U.Toovere).
2) ORKA, f.nr.1568, nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus,sü.404,leht 85.
3) sama, leht 88.

22. detsembril 1934. peetud tööliste üldkoosolekul leiti " et Bedaux süsteem on pannud töölised raskesse ja piinavasse olukorda raske töö ja tervise hävitamisega, pealegi on Bedaux süsteem töölistele täiesti tume, kus pole teada, kui suur on see põhinorm, mis oleneb peamiselt käskijate meeleolust."[1)]

Lõpliku hinnangu Bedaux süsteemi kohta andsid töölised 2. juulil 1940. aastal peetud üldkoosolekul. Siin leiti, et Bedaux süsteem, mis tööliskonnale on peale sunnitud endise tagurliku valitsuse võimaldamisel, "... on võõrkeha tööliskonna ühises organismis, mis kahjustab töölise tervist ja valmistab tööinvaliide. Kogu maailma tööliskond on võidelnud selle tagurlaste poolt leiutatud süsteemi vastu, millega püütakse töölistelt tema viimaseid higipisaraid välja pigistada, et suurendada oma niigi suuri sissetulekuid töölise arvel, sellepärast tööliskond leiab, et vana tagurlise kaduva korraga kaoks ka Bedaux süsteem, mis tööliskonda aastaid juba rõhunud." [2)]

Juunipäevadel 1940. aastal teostus tööliste kauaaegne igatsus. Kapitalistide huve kaitsenud kodanlik valitsus kukutati ja selle asemele asus töötava rahva esindus.

26. juulil 1940. aastal kell 14 toimunud A.M.Lutheri töölis-te, teenistujate ja juhatusliikmete üldkoosolekul kuulutas käitise komissar Artur Veebermann tööstuse natsionaliseerituks.

Tööstuse uus juhataja, A.Veebermann, end. A.M.Lutheri töölине, rõhutas oma sõnavõtus, et nii töölistel kui teenistujatel tuleb täita edasi oma ülesandeid täie vastutuse, peremeheliku hoole ning üksmeelse koostööga, et murrang toob endaga õiguste kõrval ka kõigile suure vastutuse.[3)]

---

1) ORKA, f.nr.1568, niml.,A.M.Lutheri puutööstus,sü.404,leht107 j.
2) sama, sü.405, leht 161.
3) ORKA f.nr.1568, nim.l.,A.M.Lutheri puutööstus,sü.710,lk.7.

Alates 1945. a. A.M.Lutheri puutööstus "Tallinna Vineeri- ja Mööblivabriku" nime all. Klassivastuolude asemel valitseb käitises üksmeel. Nii töötajate kui käitise juhatuse ühiseks eesmärgiks on anda sotsialistlikule ühiskonnale võimalikult rohkem kõrgekvaliteedilist vineeri- ning mööblisaadusi.

Käitises valitses sotsialistlik tööind peegeldub järgnevast käitise kollektiivi poolt antud avalduses 6. novembrist 1948. aastal. "Tallinna Vineeri- ja Mööblivabriku töötajskond võttis endale 29. mail konkreetsed sotsialistlikud kohustused 1948. aasta toodanguplaani ennetähtaegseks täitmiseks viisaastaku nelja aastaga täitmise raames. Osa sellest kohustusest realiseerimine edukalt : aastaplaan täideti 29. septembriks. ...

Kollektiivi tähelepanu keskpunktiks on viie aasta plaani ennetähtaegne täitmine. Selle eesmärgi saavutamiseks rakendatakse kõik pingutused. ...

Oma lubaduse ellu viimiseks võtsime uued sotsialistlikud kohustused... Kollektiiv teab oma võimeid ja usub nendesse. Seepärast on kindel, et lõpetame viisaastaku otsustava aasta erakordselt heade tagajärgedega."[1]

---

1) Õhtuleht, 1948, nr.264, lk.3 (artikkel "Vabrikust kombinaadiks")

Lõppsõna

Käesolevas töös on toodud üksikuid iseloomustavamaid jooni Tallinna Vineeri- ja Mööblivabriku ajaloost alates tööstuse asutamisest kuni kapitalistliku ettevõtte natsionaliseerimiseni 1940. aasta juulis. Siit näeme, et tööstuse ajaloo kapitalistlik ajajärk jaguneb kolme ossa, nimelt firma A.M.Luther kuni 1898. aastani (firma nimetus pärineb 1841. aastast, tööstuse rajamine 1883/1887. aastal), siis Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts 1898.-1920. aastani ja lõpuks Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts 1920.-1940. aastani. Nimetatud alaosadest omab igaüks vastavalt oma kaasajale väga erinevaid iseloomujooni.

Firma A.M.Lutheri tegevus langeb kapitalismi arengu perioodile Eestis. Seoses kapitalistlike suhete tõusuga rajas kaubafirma A.M.Lutheri omanik Christian Luther pisitööstuse Tallinna, mis esialgu omas ainult kohalikku tähtsust. Tööstuse erakordselt hoogsa laienemise aluseks kujunes liitvineeri tootmine alates 1885. aastast, mis esimestel aastatel teostus küll ainuüksi toolipõhjade valmistamise näol. Olemasolevatest andmetest näib, et toolipõhjade valmistamisest kasvas järgnevatel aastakümnetel uus tööstusala, nimelt vineeritööstus.

Firma A.M.Lutheri puutööstuses kujunes välja vastavalt toodangule järgmine struktuur: toolipõhjade osakond ehk nn. põhjavabrik, mööbliosakond ehk mööblivabrik, vineeresemete osakond ehk kartongivabrik, kastiplaatide osakond ehk kastivabrik ja vineerplaatide osakond ehk plaadivabrik.

Nõnda oli tööstuse kapitalistliku ajajärgu esimene periood puhtal kujul suurtööstuse kujunemise ajaks. Iseloomustavaks sellele perioodile on tööliskonna poolt loodud lisaväärtuse rakendamine tootmisbaasi laiendamiseks.

Tööstusala tärkav elujõulisus soodustas A.M.Lutheri puutööstuse pidevat suurenemist. Toodangu järele oli venemaa ulatusliku siseturu kõrval elav nõudmine ka välisturul. Et maailmaturul valitses poliitilise võimu kaitse all Briti majanduslik hegemoonia, siis oli üsna seaduspäraseks nähteks, et välisturu kindlustamiseks pidi Christian ~~iseks~~ Luther looma sidemeid Londoni imperialistliku äriilmaga. Selle tulemusena loodi 1897. aastal Tallinnas sõlmitud lepingu alusel äriliit "Venesta" ühingu direktor E.Archer'iga. Järgnes firma A.M.Lutheri muutmine aktsiaseltsiks (1898. aasta alguses), mis võimaldas ettevõtte lülitamist kujundatavasse "Venesta" süsteemi.

Sellega algas tööstuse kapitalistliku ajajärgu teine periood, mis kannab nimetust Mehaanile Puutööstuse Aktsia Selts A.M. Luther. Aktsiaühingu peamine tegevusaeg langeb imperialismi ajajärgule Eestis ja on nimetatud ajajärgu üheks kujukaks näiteks. Turusõltuvuse baasil loodud sõltuvussuhted Londoni äriringkonnaga süvenesid pidevalt, mille tagajärjel 1911. aastaks 80 protsenti ettevõtte aktsiatest kuulusid "venesta'le" ja selle peadirektor E. Archer'ile. Sellega valgus A.M.Lutheri puutööstuse tööliskonna poolt loodud lisaväärtusest suur osa juba Londoni, seda esiteks müügioperatsioonidest tuleneva kasumi näol, teiseks aktsiaühingu poolt makstud dividendide näol ja kolmandaks protsentide näol võlakohustustelt, mis tehti tootmisbaasi laiendamiseks samal ajal, kui maksti aktsionäridele kõrgeid dividende.

Muutus toimus ka tööstuse toodangu struktuuris. Kui eelneval perioodil oli peamiseks tootmisalaks toolipõhjade valmistamine, siis sellel perioodil tõusid tööstuse toodangus esikohale vineerplaadid, eriti venesta-plaadid pakkkastideks, missuguseid turustati "Venesta" vahendusel. Aastatel 1898-1901 teostati tööstuses vastavaid juurdeehitusi ja viidi ka muuhulgas läbi ka tööstuse elektrifitseerimine. Järgnevatel aastatel kuni 1907. aastani oli tootmisbaasi laiendamiskäigus tunda depressiooni märke. Uus tõus algas siin 1907. aastal ja jätkus kuni 1913. aastani. Suurematekstehitusteks olid Staraja Russa filiaalvabrik (1908), uus kartongivabrik Pärnu maanteele (1910) ja uus mööblivabrik Lõuna tänavavale (1912/1913).

Kuigi Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M.Lutheri tegevusajal toimus veel kuni I Imperialistliku Maailmasõjani tööstuse pidev laienemine, rakendati selleks siiski ainult väiksem osa sama tööstuse tööliskonna poolt loodud lisaväärtusest.

Aastatel 1914 - 1920 oli ettevõtte tegevus üldiselt halvatud sõjaoludest tingituna. Märkimisväärseks nendel aastatel oli filiaalvabriku ehitamine Soomes Lohja alevikku A/B Faner O/Y nime all.

1920. aastal algas tööstuse kapitalistliku ajajärgu viimane periood Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M.Lutheri nimetusega, mis langeb kodanliku diktatuuri ajajärgule Eestis 1920-1940.

Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M.Lutheri tegevuses oli iseloomustavamaks jooneks varjamine ning maskeerimine. mida ühingu nimetusele "Eesti" lisamine pidi varjama, selgus väga ilmekalt 1939. aasta sügisel seoses saksa rahvusest Eesti

kodanike ümberasumisega Saksamaale. Siis konstateeriti ametlikult, et ettevõtte aktsiad kuulusid alates 1927. aastast sajaprotsendiliselt "Venesta" ühingule ning et inglise kapitaliga töötavat ettevõtet valitsesid ümberasujad-sakslased. On ilmne, et sõna "Eestiga" püüti varjata rahvusvahelise imperialismi kliki olemust. Selle juures varjati ka aktsiaühingu tegelikku tulu ja ei makstud kogu ühingu tegevuse jooksul ühelgi aastal dividende.

Kõnelemata tootmisbaasi laiendamisest ei suudetud rakendada isegi mitte olemasolevat tööstuse sisseseadet, seda eriti kriisiaastatel 1930-1933.

Viimasel perioodil väljendub eriti iseloomulikult kapitalismi mandumine. Kui kapitalistliku ajajärgu esimene periood kajastas endas tootmisjõudude kiiret arengut ja teine periood veel tootmisbaasi laienemist, siis viimane periood kannab ilmseid halvatustunnuseid.

Kuid kapitalistliku ühiskonna rüpes oli kujunenud uus edasiviiv jõud - töölisklass, kellele kuulus ülesanne vabastada tarduvate ning roiskuvate kapitalistlike suhete kütkest tootmisjõud.

Käesoleva töö II osas on esitatud jooni uue jõu kujunemiskäigust A.M.Lutheri puutööstuse piires. Esiteks tööliskonna alistamisest ekspluateerimisele, siis tööliskonna iseteadvuse kujunemisest ning klassivõitlusest, mis oli tihedalt seotud Venemaa töölisklassi vabadusvõitluse üldise ajalooga.

Kuni käesoleva sajandi alguseni oli Tallinnas tunda tööliskonna killustatust ege olnud veel näha proletariaadi võitlust kui ühtse klassi pealetungi. Tööliskond talus täies ulatuses majanduslikku sõltuvust kapitalistidest, mille iseloomustavamaks väljendusvormiks on trahvirežiimi rakendamine. Võib tähele panna,

et sellel perioodil määrati A.M.Lutheri puutööstuses kõige enam trahve just "rikutud ja halva töö eest", puudusid aga trahvid poliitilistel põhjustel korra rikkumise või töölt puudumise eest, missugused moodustasid aastatel 1911-1914 peamise osa trahvisummast.

Klassijõudude vahekorras Tallinna tööstuskeskuses algasid esimesed märgatavad nihkumised käesoleva sajandi esimestel aastatel seoses M.I.Kalinini Tallinnas viibimisega. Kalinini organiseerimisel ning juhtimisel tegutses siin ka esimene marksistlik ring. Ei ole kahtlust, et M.I. Kalinini tegevus avaldas suurt mõju ka "Lutheri" tööliskonnale. 1905. aasta jaanuarikuu üldstreigi korraldanud VSDTP Tallinna Keskringi aktiivsete liikmete hulka kuulus "Lutheri" tööline K. Lekner, kes arvatavasti juba osa võttis ka Kalinini ringi tegevusest. Selle kõrval tegutses "Lutheris" oma põrandaalune ring, kuhu kuulusid Kuhlmann, Repmann ja Kõrv. Nendest Kuhlmann oli 1905. aasta võitlustes üks väljapaistvamaid kujusid.

Hoolimata reaktsiooni võidutsemisest oli 1905-1907 aasta revolutsioon Venemaa rahvastele erakordselt tähtis ühiskondlik-poliitilises elus. Esiteks oli ta tööliskonnale suureks poliitiliseks kooliks ja teiseks andis ta rea võidusaavutisi klassivõitluse rindel. Nõnda näeme näiteks A.M.Lutheri puutööstuses töölisvanemate institutsiooni loomist 1905. aastal, siis tööpäeva lühenemist, trahvirežiimi tunduvat nõrgenemist, haigusabirahade maksmist ettevõtte poolt alates 1906. aastast ning legaalse töölisorganisatsiooni loomist ametiühingu näol.

Tööliskonna klassiteadvust ei lämmatanud revolutsioonile järgnenud reaktsioon. Näeme näiteks, kuidas 1908. aasta jaanuaris alustasid A.M.Lutheri puutööstuses liimiosakonna töölised streiki

kahe kaastöölise vallandamise puhul ja nõudsid vallandatud seltsimeeste tagasivõtmist. Vabriku juhatuse keeldumisel esitatud nõudmise täitmisest lahkus osa streikijatest lõplikult töölt A.M.Lutheri puutööstusest.

1908. aastal on "Lutheris" üldiselt tunda klassivõitluse pinget. Korduvalt toimus siin osalisi streike ning "verise 16. oktoobri " aastapäeva peeti tööliste poolt leinapühaks hoolimata trahvidest töölt puudumise eest. Kahtlemata andis 1908. aasta sündmustes end tunda eesti töölisklassi noore juhi Viktor Kingissepa tegevus sellel aastal Tallinnas.

Pärast ajutist taandumist algas uus elavnemine töölisliikumises 1911. aastal. A.M.Lutheri puutööstuses väljendub see erakordsete trahvide rakendamises ja samuti osalistes streikides järgnevatel aastatel.

1913. aastal asutati A.M.Lutheri tööliste haigekassa, mis töölisklonna legaalses organiseerimistöös oli suure tähtsusega. Kuni kapitalismi lõpliku kukutamiseni Eestis olid partei põrandaaluse organisatsiooni kõrval klassivõitluse tugipunktideks legaalselt tegutsevatest organisatsioonidest töölisvanemate nõukogud, ametiühingud ning haigekassad.

1914. aastal alanud I Imperialistlik Maailmasõda halvas tugevasti A.M.Lutheri puutööstuse tegevust ning nõrgendas ka klassivõitluse jõude nimetatud tööstuses. Ometi oli "Luther" üheks tugialaks Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ning teostamise ajajärgul Tallinnas. Väljapaistvaks võitlejaks "Lutheri" töölisklonnas oli töölisvanemate nõukogu esimees A.Putk, kes oli VSDTP Tallinna Komitee liige, Tallinna Puutööliste Ametiühingu aseesimees ja Lutheri rajooni punakaardi organiseerija 1917. aastal.

Nõukogude ühiskonna kujunemist ning suurt ja pingsat sotsialistliku majanduse rajamistööd Tallinnas katkestasid imperialistliku Saksamaa okupatsiooniväed 1918. aasta veebruaris. Algas uus tööliskassi kannatuste aeg Eestis. Saksa imperialistidele järgnesid inglased, kelle teenistuses seisis Eesti kodanlik valitsus.

Mida andis "Iseseisev Eesti" tööliskonnale ? Vastuseks leiab mõndagi A.M.Lutheri tööliskonna elust. Samal ajal, kui suurendati töönorme, väheneb tööliste reaalpalk. Vaatamata ka kapitalismi ajutisele stabilisatsioonile aastatel 1925-1929 jääb tööliste olukord Eestis niivõrd raskeks, et nad olid sunnitud valitsuselt nõudma väljaränd amiseks võimaluste leidmist. Erakordselt rusuvaks kujunes tööliste olukord ülemaailmse kapitalismi kriisi ajal 1929.-1933. aastani. Kriisi perioodil vähendati A.M.Lutheri puutööstuses 20 protsendi võrra palku, vallandati kuni 40 protsenti töölistest ja piirati tööaega kuni 3-le päevale nädalas.

Kapitalistliku maailma majanduslikest vapustustest seisis eraldi Nõukogude Liit, kes plaanikindlalt jätkas sotsialistlikku ülesehitustööd. On selge, et see ei saanud mõjx avaldamata jätta mõju kapitalismi halvatuses vaevlevale tööliskassile. A.M.Lutheri tööliskonnas ilmneb see kujukalt tööliste üldkoosolekul sm. valtingu aruande puhul seoses Nõukogude Liitu tehtud ekskursiooniga

Kriisile järgnenud konjunktuuri paranemist kasutasid kapitalistid tööliste ekspluateerimise süvendamiseks. A.M.Lutheri puutööstuses rakendati selleks töötasude arvestamisel ameerika päritoluga Bedaux-süsteemi, mis oli tegelikult tööliskonna kurnamise süvandamise süsteemiks.

Kapitalistlikule eraomandile baseeruvast ekspluateerimisest

vabanes töölisklass Eestis kodanliku korra kukutamisega 1940. aasta juunis.

26. juulil kuulutati A.M.Lutheri puutööstus natsionaliseerituks. Tööstuse juhtimisele asus selle endine tööline A.Veebermann. Siin näeme, kuidas " 1940. aasta juunipöördega vabastas eesti rahvas oma maa alandavast sõltuvusest imperialistlikest suurriikidest ja asendas näilise iseseisvuse tõelise iseseisvusega " [1].

Veelkordselt ründasid Saksamaa imperialistlikud jõugud Nõukogude maad 1941. aastal. Raskesti said kannatada okupeeritud alad, seejuures ka Natsionaliseeritud A.M.Lutheri puutööstus. Koguteoses "Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941-1944 " öeldakse: "ENSV vabastamise momendil oli Lutheri vabrik peaaegu varemeis. Ainult energilise taastamise tagajärjel annab ta praegu juba suurt toodangut ja tema taastamine sõjaeelsele tasemele kestab" [2].

Käitise praegusest tööst üleliidulisel tootmisrindel annab iseloomustuse järgnev Tallinna Vineeri- ja Mööblivabriku kollektiivi poolt antud kohustus 1949. aasta 1. mai auks:

"Meie kohustame ...
... täitma aastaplaani toodangu väljalaske alal 7. novembriks, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 32. aastapäevaks.
... andma aasta lõpuks üle plaani 1,5 miljoni rubla eest toodangut, seehulgas 600000 rubla väärtuses mööblit.
... täitma 5 kuu toodanguplaan 1. maiks ja 8 kuu tööülesande Eesti NSV 9. aastapäevaks.

Sellised on Tallinna Vineeri- ja Mööblivabriku tööliste sotsialistlikud kohustused, mis võeti vastu Šumerlini puidutööstuskombinaadi kollektiivi eeskujul viisaastaku ennetähtaegseks täitmiseks " [3].

---

1. Eesti Bolševik, 1948,nr.17,lk.57 (Eesti ajaloo periodiseerimisest).
2. Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941-1944, Tallinnas 1947, lk. 200.
3. Õhtuleht, 1949,nr.73 (29. märtsist),lk. 1.

Esitatust ilmneb kapitalistliku ning sotsialistliku majandussüsteemi olemuse printsipiaalne erinevus. Ühel pool on eesmärgiks seatud võimalikult suurema lisaväärtuse võitmine kitsa kapitalistliku kliki hüvanguks, teisel pool aga plaanikohane laiade töötavate masside tarbimisvajaduste rahuldamise ja parema teenindamise ülesanne.

Allikate ja kasutatud kirjanduse loetelu

Marksismi klassikud :

Lenin, V.I., Valitud teosed I, Tallinn, 1945 = Lenin, V.I., Valitud teosed I .

Marx, K., Kapital I, Tallinn, 1936 = Marx, K., Kapital I .

Stalin, J.V., Teosed I, Tallinn, 1947 = Stalin, J.V., Teosed I.

Üleliidulise Kommunistliku (bolševiku) Partei ajalugu, lühikursus, Tallinn, 1946 = Partei ajaloo lühikursus.

Allikad :

1. ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv, Tallinn = ORKA

Fond nr. 922, Majandusministeerium, säilitamisühik nr. 82 = f.nr.922, Majandusministeerium, sü.82.

Fond nr. 1568, nimistu 1, Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsiaselts A.M.Luther, säilitamisühikud nr. 1, 10, 14, 24, 29, 33, 36, 41, 42, 48, 51, 82, 143-b, 177, 403, 404, 405, 444, 631 ja 710 = f.nr.1568, nim.1, A.M.Lutheri puutööstus, sü. 1, 10, 14 jne.

2. ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, Tartu, = RAKA

Fond nr. 33, Eestimaa kubermangu valitsuse Ehitusosakond, säilitamisühikud nr. 6, 8, 1065, 1706/27, 2206/14, 2715/2, 2926/71 = f.nr.33, E.kub.val.Ehitusosakond, sü.6, 8, 1065 jne.

Fond nr. 206, nimistu A-1, Eestimaa kubermangu valitsuse vanem vabrikuinspektor, säilitamisühik nr. 68 = f.nr.206. nim.A-1, E.kub.val.vanem vabrikuinspektor, sü. 68.

Fond. nr. 209, nimistu A-1, Eestimaa kubermangu 3. jaosk. vabrikuinspektor, säilitamisühik nr. 80 = f.nr.209, nim.A-1, E.kub. 3. jaosk. v.-inspektor, sü.80.

3. Tallinna TRSN Kommunaalmajanduse Osakonna Maamõõdu Jaoskonna arhiiv, Tallinn, kinnistu nr.295-b.

Kasutatud kirjandus :

Bolšaja Sovetskaja Entsiklopedija,nr.56, moskva,1936 = BSE.

Eesti Biograafiline Leksikon, Tartu, 1927 = EBL.

Kingissepp, V., Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946 = Kingissepp.

Kurtšavov, J., M.Kalinin Tallinnas, Tallinn, 1947 = Kurtšavov, J.,M.I.Kalinin Tallinnas.

Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941-1944, Tallinn, 1947.

Sepp, J., Võitlus Nõukogude võimu eest Eestis 1917-1919, Tallinn, 1947 = Sepp, J.

1905. aasta Eestis, Leningrad, 1926.

Vinnaja,J., Palgatööline ja elu-ülespidamine,Tallinn,1908 = Vinnaja.

Perioodilised väljaanded :

Ajakirjad

Eesti Bolševik, 1946, lk. 304-324.

- " - 1948, nr. 17, lk. 39-58.

Konjunktuur, 1938, nr. 7 ja 10/11.

Majandusteated, 1936, nr. 1 ja 3.

Proletaarne Revolutsioon Eestis, Leningrad, 1926 I .

Töö, 1921, nr. 1 ja 4.

" 1923, nr. 2.

Ajalehed

Kiir, 1917, nr. 2 ja 27.

Meie Hääl, 1922, nr. 5.

Postimees, 1905, nr. 10.

Tööline, 1923, nr. 16.

Õhtuleht, 1948, nr. 264.

" 1949, nr. 73.

S i s u k o r d

Lk.

Eessõna 2

Sissejuhatus 4

I osa

A.M.Lutheri kapitalistliku suurtööstuse kujunemisest ja selle olemusest

1. Ülevaade Firma A.M.Lutheri kujunemisest suurtööstuseks 6

2. Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M.Luther 1898-1920 15

   a. Aktsiakapitali koostisest 15.
   b. Tootmisbaasi laiendamisest kuni I Imperialistliku Maailmasõjani 18.
   c. Ettevõtte tegevusest aastatel 1914-1920 25.

3. Eesti Mehaanilise Puutööstuse Aktsia Selts A.M.Luther 1920 - 1940 31

   a. Ettevõtte aktsiakapitalist ning administratsioonist 31.
   b. Ettevõtte toodangust ja selle turustamisest 1920-1940 37.

Lisad I osale 45

II osa

Klassivõitluse väljendusi ja jooni klassivõitlusest A.M.Lutheri puutööstuses

1. Klassijõudude vahekorrast A.M.Lutheri puutööstuses kapitalismi arengu perioodil-XIX sajandi II poolel . . 50

2. Klassivastuolude teravnemisest A.M.Lutheri puutööstuses imperialismi ja kodanlik-demokraatlike revolustioonide ajajärgul-XIX sajandi lõpust kuni 1917.a.märtsini 54

3. Jooni klassivõitlusest A.M.Lutheri puutööstuses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ajal Eestis-1917.a.märtsist kuni 1918.a.veebruarini . . 65

4. A.M.Lutheri puutööstus sõjalise interventsiooni ja kodusõja ajajärgul- 1918-1920 veebruar 68

5. Kapitalistliku ühiskonna kriisi välendusi A.M.Lutheri puutööstuses kodanliku diktatuuri ajajärgul 1920-1940 71

Lõppsõna 83

Allikate ja kasutatud kirjanduse loetelu 92